

Journal of Universal History Studies

**Kutsal Din Adamlığından Politik Temsilciliğe; Eskiçağ Yahudilerinin Baş Kohenlik
Müessesesinin Dönüşümü¹²**

**From Sacred Priesthood to Political Representative; The Transformation of the Institution of
the Jewish High Priesthood in Ancient**

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 26.01.2024 / 18.05.2024

pp. 120-142

Journal of Universal History Studies (JUHS) • 7(1) • June • 2024 •

Okan Açıl

Erzurum Technical University, Department of History, Assist. Prof. Dr., Erzurum, Türkiye

Email: okan.acil@erzurum.edu.tr

Orcid Number: 0000-0001-6017-844X

Cite: Açıl, O. (2024). Kutsal Din Adamlığından Politik Temsilciliğe; Eskiçağ Yahudilerinin Baş Kohenlik Müessesesinin Dönüşümü. *Journal of Universal History Studies*, 7(1), 120-142. <https://doi.org/10.38000/juhis.1426073>

¹ This article is analyzed by three reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale üç hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayım etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike)

* There is no conflict of interest with any person/institution in the prepared article/ Hazırlanan makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

² Bu makale yazım, 2022 yılında tamamlanan "Haşmonayim (Haşmonaylar) Hanedanlığı" başlıklı doktora tezinde kısmen değinilen bir konunun genişletilmesiyle oluşturulmuştur. Tez danışmanıma ve tez çalışmalarım kapsamında Cambridge Üniversitesinde gerçekleştirdiğim 1059B142000508 başvuru numaralı araştırmayı 2214-A programı kapsamında destekleyen TÜBİTAK'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın son halini almasında kıymetli görüşleriyle katkıda bulunan anonim hakemlere minnettarım.

Öz

Yahudi tarihinin başlangıcında özel bir din adamı sınıfı mevcut değildir. Musa peygamber döneminde (yak. M.Ö. XIII. yüzyıl) Yahudi ibadetlerinin çeşitlenmesi ve detaylanması sonrasında bir din adamı sınıfına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç sonucu dini görevleri yerine getirmek amacıyla kohenler ortaya çıkmıştır. Genel manada dini vazifelerle meşgul olan kohenler, kendi aralarında bir hiyerarşiye sahiptir. Bu hiyerarşinin tepesinde, baş kohen bulunmaktadır. Başlangıç itibarıyla dini bir makam olarak ortaya çıkan baş kohenlik, M.Ö. 586 yılında Yahudilerin Babil'e sürülmesine kadar varlığını ve işleyişini bu çizgide sürdürmüştür. Ancak sürgün sonrası dönemde, artık bir Yahudi Devleti'nin veya bir Yahudi monarkın mevcut olmaması gibi gelişmeler baş kohenliğin yetkilerinin ve mahiyetinin genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Bu çalışmada, baş kohenlik makamı üzerindeki bahse konu değişim, Babil sürgünü sonrasında, MS 66-73 Yahudi-Roma Savaşına kadar geçen süreçte, siyasallaşma kavramı çerçevesinde incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre, baş kohenliğin siyasallaşması süreci, Yahudiler üzerindeki Pers hakimiyeti dönemi (M.Ö. 539-331) ile başlamaktadır. Büyük İskender'in Yahudiye'yi ele geçirmesiyle Yahudiler Hellenistik kültürün idaresi altına girmiş ve Hellenistik baş rahiplik anlayışından etkilenen baş kohenlik hızla siyasallaşmaya devam etmiştir. Sonraki süreçte Seleukos idaresi altına giren Yahudilerin bu kutsal makamı, yeni otoritenin siyasi bir aracı haline dönüşmüştür. Seleukoslar sonrası Yahudiye üzerinde kurulan Haşmonayim yönetiminde (M.Ö. 134 – 63) geleneksel çizgisinden oldukça uzaklaşarak siyasi yetkilerle donatılan makam, bölgede doğrudan Roma hakimiyetinin tesis edilmesi sonrasında Roma politikalarına hizmet eder hale gelmiştir. Netice itibarıyla, baş kohenlik makamı sürgün sonrası dönemde bariz şekilde siyasallaşmıştır. Makam üzerindeki siyasallaşma, yabancı yönetimler tarafından gerçekleştirilen siyasallaşma ve Yahudiler tarafından gerçekleştirilen siyasallaştırma olmak üzere iki yönlüdür.

Anahtar Kelimeler: Yahudi, Baş Kohen, Kohen, Siyasallaşma, Ruhban Sınıfı.

Abstract

At the beginning of Jewish history, there was no distinct class of clergy. After the diversification and detailing of Jewish worship during the time of Moses, the need for a class of clergy arose, and eventually, the Jewish priests (*kohanim*) emerged to perform religious duties. Generally occupied with religious tasks, the Jewish priests had a hierarchy among themselves, with the Jewish high priest (*kohen gadol*) at the top. Originally emerging as a religious office, the Jewish high priesthood maintained its existence and function along these lines until the Babylonian exile of the Jews in 586 BCE. However, developments such as the absence of a Jewish state or monarch after the exile led to an expansion of the authority and nature of the Jewish high priesthood. In this study, the aforementioned changes in the office of the Jewish high priesthood have been examined within the framework of the politicization concept, from the post-exilic period to the Jewish-Roman War of 66-73 CE. The process of politicization of the Jewish high priesthood begins with the Persian rule over the Jews. With the conquest of Judea by Alexander the Great, the Jews came under the rule of Hellenistic culture, and the Jewish high priesthood, influenced by the Hellenistic high priestly model, continued to politicize. In the subsequent period under the rule of the Seleucids, this sacred office of the Jews became a political tool of the new authority. Under the Hasmonean rule established after the Seleucids, the office, deviating significantly from its traditional line, was endowed with political powers and eventually served Roman policies after the establishment of direct Roman rule in the region. Ultimately, the office of the Jewish high priesthood underwent significant politicization in the post-exilic period. The politicization of the office occurred in two directions: politicization carried out by foreign administrations and politicization carried out by Jews.

Keywords: Jew, High Priest, Priest, Politicisation, Clergy.

Extended Abstract

At the beginning of the Jewish history there was no clergy class. The individual and simple nature of worship, such as sacrifice and prayer, led to the absence of the need for a clergy class. However, the diversification and elaboration of worship in the period of Moses led to the need for a clergy class. Because of this need, the Jewish priests (*kohanim*) emerged as a clerical class. The first Jewish priests were Aaron, the brother of Moses, and his sons. There was a hierarchy among Jewish priests. At the head of this hierarchy was the High Priest (*Kohen Gadol*), the oldest of the priests, who was responsible for the other priests. The high priest originally held the office for life and the office was hereditary. The special garments that the high priest must wear, the rules they must observe in their personal lives and the physical characteristics they must possess are specified in the Old Testament. This office ceased to exist in 70 CE when the Romans destroyed the Second Temple as there was no longer a central place of worship. There is not a bulk source that provides information on the succession of the high priesthood which began with Aaron and ended in 70 CE. The Old Testament, the apocryphal books, the works of Flavius Josephus and Seder Olam Zuta contain scattered information about the high priests. On the basis of the information scattered in the aforementioned works, various lists of the lineage of the high priests have been created. It has been seen that the institution of the high priesthood continued to exist in its traditional form after its emergence until the Babylonian exile in 586 CE. However, in the post-exilic period, due to the fact that the Jews were now under foreign rule and had to adapt to their administrative system, there was a change in the powers and nature of the office of the high priest. At this point, the aim of the study is to examine the changes in the office of high priest in the historical process within the framework of the term of politicisation.

In this study, there is no aim to create a lineage based on the information in the sources mentioned for the Jewish high priests. Rather, the politicisation of the office of Jewish high priesthood is tried to be revealed through the high priests and some cases in the mentioned sources. At this point initially, the administrative structures of the states that established sovereignty over the Jews and Judea in post-exilic period were examined and questioned whether the Jewish high priest had a place within their administrative structure. Afterwards, the local expansion of the powers of the traditional high priest in the absence of a Jewish monarch and the differentiated forms of the high priest figure were examined.

As a result of the research carried out in this context, it has been observed that the Jewish chief kohens did not have an official position in the administrative systems of these states under Persian, Ptolemaic, Seleucid and Roman rule. However, even though they did not have an official status, the chief kohens were the people whom the foreign sovereigns dealt with in local administrative matters in Judea. In this respect, the chief kohens began to be politicised unofficially under foreign rule. On the other hand, under Hasmoneans, the chief kohen was an administrator with official administrative duties. The next stage of the situation was that the foreign rulers appointed the chief kohen to positions in their own state systems and took the authority to appoint the chief kohen under their control. As a result of this new situation, the office of chief kohen lost its prestige in the eyes of the Jewish people. The most concrete examples of this discrediting can be seen in the events in Judea under Roman rule.

As a result of the study carried out with the specified methodology, it was observed that under Persian, Hellenistic and Roman domination of the Jews in post-exilic period, the authority of Jewish high priest moved away from the traditional religious sphere and the high priest became overtly politicised. This is a natural consequence of the fact that in the absence of a Jewish state or a Jewish monarch. The politicisation of the Jewish high priest is twofold. The first aspect is the politicisation of the high priest by foreign rulers within their own administrative systems and in line with their own policies. The second is that in the absence of a Jewish monarch, the powers of high priest expanded to fill this space. This was done partly by the high priest and partly by the Jewish community.

Giriş

Yahudi tarihinin başlangıcında³ ibadetlerin kurban ve dua şeklinde, basit ve bireysel nitelikli olması sebebiyle Yahudiler arasında resmi anlamda bir din adamı sınıfı mevcut olmamıştır. Başlangıçta sade ve basit olan Yahudi ibadetinin Musa peygamber döneminde⁴ çeşitlenerek kapsamlı bir hale büründüğü düşünülmektedir. Din ve ibadet özelinde Musa ile ortaya çıktığı düşünülen yenilikler, daha önce mevcut olmayan ve esasen ihtiyaç da duyulmayan din adamları sınıfının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sınıf, Yahudiler arasında kohener ve Levililer olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır (Güngör, 2019, s. 199-200). Yahudi geleneğine göre ilk kohenerler Musa'nın kardeşi Harun ve oğullarıdır (Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış 28:1; 28:41; 29:44; Çölde Sayım 3:10)⁵. Dolayısıyla kohener sınıfı Yakub'un üçüncü oğlu Levi soyundan gelen Harun'un oğullarından oluşmakta, Levi soyunun diğer kollarına bağlı erkekler ise Levililer sınıfını teşkil etmektedir (Gürkan, 2012, s. 196).

Yahudi din adamı olarak tanımlanabilecek olan kohenerler genel itibariyle mabette kurban sunumu, arınma ritüelleri gibi dini sorumlulukları yerine getirmekle mükelleftir (Adam, 2018, s. 199). Bir müessese olarak Harun ile ortaya çıkan kohenerliğin kendi içerisinde hiyerarşik bir yapısı mevcuttur. Bu hiyerarşiye göre müessese, baş kohener (*kohen gadol*) ve kohenerler (*kohanim*) olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Baş kohener en sade ifadeyle, kohenerlik müessesesinin en tepesinde yer alan, kohenerlerin en yaşlısı olan ve kohenerlerden sorumlu bulunan kişi olarak tanımlanabilir (Gürkan, 2012, s. 196; Güngör, 2019, s. 203; Altınel, 2021, s. 126-127). Baş koheneri ifade etmek için kutsanmış kohener (*kohen haMašiah*), kohener başı (*kohen haRoš*) gibi unvanlar da kullanılmaktadır. Bununla beraber, bazen kohenerlerin lideri konumunda bulunan kişiye bir sıfat verilmeden sadece belirtili isim olarak (*haKohen*) işaret edildiği de görülmektedir. (Hirsch, 1904, s. 389; Rooke, 2000, s. 22; Altınel, 2021, s. 126-127). Başlangıç itibariyle ömürlük bir makam olan baş kohenerlik babadan oğula, bir oğul olmaması durumunda ise kardeşe geçmektedir. Makama gelebilmek için Eski Ahit'te özel olarak belirtilen bir yaş bulunmamaktadır. Ancak geleneğe göre yirmi yaş, bazen bu kurala riayet edilmemekle beraber temel alınmıştır (Hirsch, 1904, s. 389-390). Baş kohenerin sorumlulukları arasında, mabetteki ibadetleri yönetmek gibi dini vazifeler dışında, Eski Ahit'te belirtilen törensel giysileri giymek de bulunmaktadır (Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış 28:1-42). Ayrıca kohener ve baş kohenerlerin evlilik, ölen yakınlarının cenazeleriyle ilgili konular⁶ ve fiziksel durum gibi şahsi hayatlarında dikkat etmeleri gereken kurallar da mevcuttur (Eski Ahit, Levililer 21:1-24).

İlk baş kohener Harun'dan, M.S. 70 yılında II. Tapınağın yıkılmasına kadar geçen süre içerisinde görev yapmış olan baş kohenerlerin tamamının yer aldığı bir tarihi kaynak mevcut değildir. Makama gelen baş kohenerler ve göreve geliş sıraları, farklı kaynaklarda dağınık halde yer almaktadır. Baş kohenerler ve silsileleri hakkında bilgi veren başlıca kaynaklar, “Eski Ahit”, apokrif eserler, Titus Flavius Iosephus'un eserleri ve İslami dönemde

³ Geleneksel anlayışa göre Yahudi tarihi İbrahim peygamber ile başlamaktadır. İbrahim peygamberin yaşadığı dönem ise M.Ö. XIX. yüzyıl civarı olarak düşünülmektedir (Besalel, 2003, s. 34; Susa, 2015, s. 316; Adam, 2018, s. 69).

⁴ Musa ve dönemi hakkında bilgiler dini metinlere dayalıdır. Bu sebeple kendisinin hangi dönemde yaşadığına dair kesin bir tarih sunmak mümkün değildir. Ancak bu duruma rağmen onun M.Ö. XIII. yüzyıl dolaylarında yaşadığı düşünülmektedir (Besalel, 2002, s.35; Susa, 2015, s. 316; Adam, 2018, s. 73).

⁵ Makamın ortaya çıkışı ile ilk bilgiler görüldüğü üzere dini metinlere dayalı bilgilerdir ve net bir tarih vermek pek mümkün değildir. Ancak sonraki dönemlerde, özellikle Yahudiye'nin Pers, Seleukos ve Roma hakimiyeti altında bulunduğu dönemlerde, baş kohenerlerle ilgili bilgi veren kaynak sayısı ve çeşidi artmaktadır. Bu noktada, M.S. 70 yılına kadar varlığını sürdürdüğü kesin olarak söylenebilen baş kohenerlik makamının temelleri olduğu düşünülen döneme işaret edilmektedir.

⁶ Eski Ahit'te belirtildiğine göre, kohenerler yakın akrabaları yani anneleri, babaları, çocukları ve kardeşleri dışında hiçbir ölüye (Levililer 21:1), baş kohenerler ise anne ve babaları dahil hiçbir ölüye yaklaşmamalıdır (Levililer 21:11).

kaleme alınmış bir kronik olan “*Seder Olam Zuta*”dır⁷. Belirtilen kaynaklarda dağınık halde yer alan bilgiler üzerinden modern araştırmacılar baş kohenlik silsilesine dair çeşitli listeler oluşturmuştur⁸. Bu listelere göre, bazı noktalarda farklılıklar görülebilmekle birlikte, genel itibarıyla I. Tapınak döneminde on sekiz ve II. Tapınak döneminde ise altmış adet baş kohenin görev yaptığı düşünülmektedir (Demirci ve Altınel, 2017, s. 39).

Baş kohenliğin bir makam olarak ortaya çıktığı atalar devrinin ardından Yahudi tarihinde monarşiye geçiş dönemi olarak da adlandırılabilir Hahimler (*Şofetim*) Dönemi yaşanmıştır⁹. M.Ö. XII. yüzyılın son çeyreğinden M.Ö. XI. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına kadar sürdüğü düşünülen (Nana, 2008, s. 145) Hahimler dönemine ait Eski Ahit’te yer alan anlatılarda genellikle idari ve askeri faaliyetlere yer verilmekte, dönemin baş kohenleri hakkında neredeyse hiçbir ifade bulunmamaktadır (Hahimler; Rut; I. Samuel 1-7). Bu durumu, baş kohenliğin bir müessese olarak ortaya çıkmasının ardından yetki alanı olan dini konular sınırından dışarı çıkmaması olarak yorumlamak mümkündür. Hahimler devrinden hemen sonra Saul, Davud ve Süleyman idarelerini kapsayan, Birleşik Krallık olarak adlandırılan ilk Yahudi monarşisi dönemi başlamaktadır¹⁰. Bu dönemin yaklaşık olarak M.Ö. 1030-930 yılları arasında yaşandığı düşünülmektedir (Ay Arçın, 2016, s. 33). Birleşik Krallık dönemine ait hadiseler incelendiğinde de baş kohenlik müessesesinin, Harun ile başladığı ölçüde ve Eski Ahit’te anlatıldığı şekliyle sürdüğü görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, krallar devlet işleriyle baş kohenler ise dini konularla ilgilenmiştir (I. Samuel 8-31; II. Samuel 1-24; I. Krallar 1-11; I. Tarihler 1-29; II. Tarihler 1-9). Birleşik Krallığın Süleyman’dan sonraki kralı Rehoboam (Rehav’am) döneminde bir vergi ve angarya meselesi üzerinden çıktığı anlaşılan isyan neticesinde devlet ikiye ayrılmıştır. Kuzeyde, Yeroboam (Yarovam) liderliğinde Samaria merkezli İsrail Krallığı ve güneyde, Rehoboam idaresi altında Hierousalem (Yeruşalayim/Kudüs) merkezli Yahuda Devleti kurulmuştur (Nana, 2008, s. 215-216; Ay Arçın, 2016, s. 48). Kuzeyde bulunan İsrail Krallığı, M.Ö. 722 yılında Asurlular tarafından yıkılmıştır (Susa, 2015, s. 394-396). İsrail Krallığından yaklaşık yüz otuz yıl kadar sonra ise Yahuda Krallığı, M.Ö. 586 yılında Babil Kralı II. Nebukadnezar (M.Ö. 605-562) tarafından ele geçirilmiştir (Adam, 2018, s. 74). Bahse konu ayrışma sonrasında ortaya çıkan devletlerin hakimiyetleri döneminde de baş kohenler ve idareciler arasındaki görev ayrımının sürdürüldüğü görülmekte, Eski Ahit’te yer alan dönemle ilgili anlatılarda (I. Krallar 12-22; II. Krallar 1-25; II. Tarihler 10-36) baş kohenlerin aksi bir davranışına rastlanılmamaktadır.

Babil Kralı II. Nebukadnezar, Yahuda Krallığı’nı hakimiyeti altına alıp I. Tapınağı yerle bir ettikten sonra Yahudi toplumunun üst tabakasını Babil sürgününe göndermiştir. Sürgün gidenler arasında dönemin baş koheni Seraya’da yer almaktadır (II. Krallar 25: 18-21). Sürgüne götürülmeyen ahali ise önce Babil Devleti

⁷ Eski Ahit’te başlangıcından Pers hakimiyetinin son dönemlerine kadar geçen süreçte görevde bulunan baş kohenler hakkında dağınık şekilde bilgiler bulunmaktadır. Bu kısımlar için bkz. (I. Tarihler 6: 3-5, 6: 12-14, 9: 10-11; II. Tarihler 26: 17, 31; 10; I. Samuel 14: 3, 21: 1, 33; 6; II. Samuel 15: 36; I. Krallar 2: 35, 4: 2; II. Krallar 11: 4, 16: 10, 22: 4, 25: 18; Hagay 1: 1; Nehemya 3: 1, 12: 10-22). Pers hakimiyetinin sonlarından Ioannes Hyrkanos’un baş kohenliğe geçişine kadar (M.Ö. 135) olan süreçte görevde bulunan baş kohenler hakkında ana olarak, apokrif *Ben Sira*, *I. Makabeler* ve *II. Makabeler* kitaplarından bilgi edinilmektedir (Ben Sira 50: 1-4; I. Makabeler 7: 5, 9: 28, 12: 7, 14: 46, 16: 23; II. Makabeler 4: 7, 4: 27). M.S. I. yüzyıl yazarlarından Titus Flavius Iosephus ise eserlerinde başlangıcından sonuna kadar baş kohenler hakkında bilgi verse de onun sunmuş olduğu bilgiler özellikle Ioannes Hyrkanos sonrası baş kohenlik silsilesi için önemlidir. Iosephus’un Babil sürgünü sonrası döneme ve dönemin baş kohenlerine dair verdiği bilgiler *Antiquitates Iudaicae* adlı eserinin XI. ve XX. kitapları aralığında dağınık halde mevcut bulunmakta, XX. kitabın bir kısmında toplu liste sunulmaktadır. Konuyla ilgili bilgi veren kaynaklar arasında İslami dönemde Babilli Nathan tarafından kaleme alınmış İbrani bir kronik olan *Seder Olam Zuta* da da bilgiler mevcuttur. Eserin, Nuh Aslantaş çevirisinde 37-48. sayfalar aralığı konuyla ilgilidir. Belirtilen kaynaklardan *Seder Olam Zuta*, araştırma konusunun çağdaş olmayan bir kaynağıdır. Ancak bu duruma rağmen sunmuş olduğu bilgiler, çağdaş kaynaklarla büyük oranda paralellik göstermektedir.

⁸ Konuyla ilgili çalışmalarda bulunan başlıca araştırmacılar ve eserleri için bkz. (Hirsch, 1904; Rooke, 2000; Vanderkam, 2004; Brutti, 2006; Babota, 2014; Altınel, 2001).

⁹ Hahimler dönemi ve bu dönemde yaşanan gelişmeler hakkında bilgi için bkz. (Eski Ahit, Hahimler; Rut; I. Samuel 1-7).

¹⁰ Bu dönem hakkında bilgi için bkz. (Eski Ahit, I. Samuel 8-31; II. Samuel 1-24; I. Krallar 1-11; I. Tarihler 1-29; II. Tarihler 1-9).

tarafından kral olarak atanan Sidkiya ve daha sonra Babil yönetimi tarafından atanan bir vali sıfatıyla görev yapan Gedalya tarafından Mispa (Mitzpah) merkezli olarak idare edilmiştir (II. Krallar 24: 17-25: 22). Esasen Babil sürgünü boyunca hem sürgüne gönderilen Yahudilerin hem de geride kalanların tam olarak neler yaşadığı bilinmemektedir. Konuyla ilgili, artık bölgede bir Yahudi Devleti, bir Yahudi monarkı, merkezi bir ibadethane ve bir baş kohenin mevcut olmadığı ve geride kalanların Babil Devleti'nin atadığı yöneticiler tarafından Mispa merkezli olarak yönetildiği söylenebilir.

Sürgün öncesi dönemde Yahudi toplumu gibi dini karakteri öne çıkan bir toplulukta, dini görevlerle ilgili en üst mertebeli kişi konumunda bulunan baş kohenin yetki sınırlarını aşmamış olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum, kutsal bir hükümdarın varlığı ile açıklanabilmektedir. Zira kutsal din adamı baş kohelerin yetkilerinin genişlemesi ihtimali bulunan alanlar, halihazırda kutsal bir monark tarafından doldurulmuş vaziyettedir. Şu durumda baş kohelerin yetkilerinin genişlemesi için bir sebep veya yetkilerin genişleyebileceği bir alan bulunmamaktadır (Rooke, 2000, s. 120). Ancak Babil sürgünü ile başlayan ve devam eden süreçte aksi bir durum yaşandığı görülmektedir. Zira tarihi süreçte yaşanan bazı gelişmeler üzerine baş kohelik bir yetki değişimi ve dönüşüm geçirmiştir. Bu çerçevede çalışmada, baş kohelik silsilesi veya hangi dönemde hangi baş kohenin yaşadığını tespit etmeye çalışmaktan ziyade, salt dini bir müessesenin başında bulunan baş kohelerin geçirdiği dönüşüm, “*siyasetin alanına dahil olmak, siyasetin parçası veya unsuru olmak*” olarak tanımlanan “*Siyasallaşmak*” (Kubbealtı Lugatı, “*Siyasallaşmak*”) kavramı kapsamında, sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte örnek kişiler ve olaylar üzerinden incelenecektir.

Pers (Ahemeniş) Hakimiyeti Altında Baş Kohenlik (M.Ö. 539-331)

Yahudilerin Babil sürgünü, Pers hâkimi Büyük Kyros'un (II. Kyros-M.Ö. 559-530) M.Ö. 539 yılında Babil Devleti'ne son vermesi ve esaret altında bulunan topluluklara dönüş izni vermesiyle sona ermiştir (Eph'al, 2008, s. 139; Stern, 2008, s. 70). Yahudiler artık idari anlamda Pers hakimiyeti altındadır ve onların idari taksimatına bağlı halde yaşamaktadır. Pers Devleti'nin sahip olduğu idari sisteme göre ülke, satraplık olarak adlandırılan geniş idari birimlere bölünmüş vaziyettedir. Bu idari birimlerin satrap unvanlı, yarı bağımsız, hanedanlık mensubu ve üst düzey kişilerden oluşan yöneticileri bulunmaktadır (Grabbe, 2004, s. 132). M.Ö. 539 yılında Pers hakimiyeti altına girmiş olan Babil Devleti'nin toprakları başlangıçta tek bir satraplıktan ibarettir. Ancak I. Dareios (M.Ö. 522-486) döneminde satraplıklar üzerinde bir düzenleme yapılmıştır (Hdt. III.89-92). Yahudiye bu taksimata göre, Suriye, Fenike ve Kıbrıs'ı içeren “*Abar Nahara*” satraplığının (Nehrin Ötesindeki satraplık) içerisinde yer almaktadır (Stern, 2008, s. 72). Satraplıklar da kendi içerisinde daha alt idari birimlere ayrılarak çeşitli eyaletlere veya alt satraplıklara bölünmüştür. Bahse konu bu bir alt idari yapılanma kapsamında Filistin platosunun iç kısımları Samaria'da bulunan yöneticiye bağlanmıştır. Zaman içerisinde Yahudiye¹¹ de Perslerin bir eyaleti (*Yehud Medinata*) haline dönüştürülmüştür. Bu alt idari birimlerin yönetimi, yerel etnik gruba mensup kimseler arasından seçilen, bölgelerindeki düzeni sağlamak ve vergi ile haracın ödenmesini takip etmekle görevli olan *pehah* unvanlı kişilere verilmiştir. Pers Devleti'ne hizmet eden Zerubbabel ve Nehemya gibi bu tür yerel yöneticilerin Yahudiye'deki mevcudiyeti Eski Ahit'te yer alan ifadeler (Ezra 2:2; Nehemya 2:1-12,5:15,7:7) üzerinden görülebileceği gibi arkeolojik bulgularla da

¹¹ Çalışmada kullanımda birliği sağlamak adına, bölgeye işaret ederken çalışma boyunca Yahuda Krallığı'nın yıkılışından sonraki kısımlar için Yahudiye kelimesi kullanılacaktır. Kişi isimlerinde Eski Ahit'te yer alan isimler tercih edilecek, Hellenistik dönem ve sonrası için ise Iosephus temel alınacaktır. Modern Kudüs kentine işaret etmek için ise Makabeler Kitabında geçen Hierousalem kullanımı benimsenecektir.

kanıtlanabilmektedir¹². Mevcut idari yapıya dair bilgilere ek olarak, bu dönemde Yahudiye'nin kendi içerisinde idari ve ekonomik anlamda kısmi bir otonomiye sahiptir (Tadmor, 1976, s. 179). Bu noktada belirtmek gerekir ki, baş kohenlerin Pers yönetimi nezdinde resmi bir konumu bulunmamaktadır. Öte taraftan Pers yönetiminin, baş kohenliğin aile içerisinde intikal eden ve ömürlük olan yapısına müdahalede bulunduğu dair bir bilgi de mevcut değildir. Pers hakimiyetinin hemen başlangıcında Yahudiye'de beliren bu yönetim modeli, tüm Pers hakimiyeti boyunca sürmüştür¹³. Tasvir edilen idari sistem içerisinde Yahudiye'nin bölgesel idarecilerinin tam kronolojik bir listesini sunmak mümkün değildir. Ancak edebi ve epigrafik kaynaklarda dağınık halde yer alan bilgiler üzerinden çeşitli listeler oluşturulmuştur¹⁴. Babil sürgününden dönüş sırasında Yahudi toplumunun içerisinde bölge idarecilerinin dışında baş kohenler de mevcuttur. Ancak bölge yöneticileri konusunda olduğu gibi, Pers hakimiyeti altında görev yapan baş kohenlerin de kronolojik ve eksiksiz bir listesini oluşturmak mümkün değildir. Bu hususta da kaynaklarda dağınık halde bulunan bilgiler sayesinde dönemin baş kohenleri hakkında liste derlemeleri yapılmıştır¹⁵. Sürgün sonrası dönemin hemen başlangıcında görülen idari düzen, Pers hakimiyeti altında Yahudilerin yerelde bir siyasi ve bir de dini olmak üzere iki ayrı lidere sahip olduğunu göstermektedir. Mevcut düzen, siyasi ve dini yetkilerin ayrı olduğu sürgün öncesi döneme benzer bir yapının mevcut olduğu izlenimi uyandırır da esasen durum oldukça farklıdır. Zira bölgenin idari anlamdaki yerel yöneticileri birer kral değil, Pers otoritelerinin isteklerine göre bölgeyi yöneten görevlilerdir. Baş kohen ise sürgün öncesi dönemde olduğu gibi Yahudi monarşisine hizmet eden bir yetkili olmaktan çok uzaktır.

Yahudiye yerelinde, dini ve idari sorumlulukları paylaşan iki lider arasındaki ilişkide, M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen sikkeler üzerinden eyaletteki en üst düzey yetkililerin Pers yönetimi tarafından atanan yerel idareciler olduğu görülebilmektedir (Rooke, 2000, s. 239). Sikkeler üzerinden görülebilen bu durumu dönem içerisinde gerçekleşen hadiseler de desteklemektedir. Bilindiği üzere Yahudiye üzerindeki Pers hakimiyetinin tarihi açıdan en belirgin olayları, Yahudilerin sürgünden dönüşü ve II. Tapınağın inşa edilmesidir. Bu noktada çeşitli kabileler halinde Babil'den dönen Yahudi grupların başında baş kohenler değil birer Pers görevlisi konumunda bulunan Şeşbassar ve Zerubbabel gibi idari yetkililerin bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

¹² Bölgede yapılan arkeolojik kazılarda Pers hakimiyeti dönemine tarihlenen bullalar üzerinde yönetici Elnathan ifadesinin açık şekilde geçtiği görülebilmektedir. Konuyla ilgili bilgi için bkz. (Avigad, 1976, s. 5-11; Stern, 2008, s. 72).

¹³ Bu noktada farklı olarak Zerubbabel'den sonra bölge kontrolünün tüm yetkileriyle baş kohene bırakıldığına dair görüşlerin de var olduğunu da belirtmek gerekmektedir (Grayzel, 1968, s. 37; Stern, 2008, s. 72). Mevcut durum Zerubbabel'in tapınağın inşası sırasında sebebi bilinmeyen ve ani bir şekilde ortadan kaybolması ve bölgenin yerel yönetiminin kim tarafından üstlenildiğinin bilinmemesi sebebiyle oluşmaktadır. Zerubbabel sonrası yönetimin kime geçtiği hususundaki görüşlerden ilki halihazırda belirtildiği gibi olmakla birlikte bu dönemde, Zerubbabel'in yerine başka bir Yahudi yöneticinin atandığı görüşü de bulunmaktadır (Avigad, 1976). Ayrıca Zerubbabel'in kaybolmasından sonra Yahudiye'nin Pers yöneticileri tarafından Samaria'dan yönetildiği görüşü de hakimdir (Stern, 2008, s. 72). Ancak Grabbe ve Avigad'a ait aşağıda sunulan listeler bölgede her dönem bir yönetici olduğunu göstermektedir. Eğer Zerubbabel'den sonra farklı bir durum yaşandıysa bile bölgenin son yöneticilerinden Bagohi'nin mevcudiyeti ve onunla çağdaş baş kohenin bulunması bu durumun yaşanmadığı veya geçici olarak yaşandığı tespitinde bulunmamıza temel olmaktadır.

¹⁴ Konu üzerinde çalışmalarda bulunan Grabbe'ye göre, artık Pers idaresi altında bulunan Yahudiye'nin ilk yöneticisi M.Ö. 530'lu yıllarda bu görevi üstlenen Şeşbassardır. Onun ardından M.Ö. 520'li yıllarda Zerubbabel Pers yönetimi tarafından bu göreve atanmıştır. Zerubbabel'i M.Ö. 445-432 yılları arasında Nehemya takip ederken, geç M.Ö. V. yüzyılda Bagohi adlı bir görevli ve sonrasında M.Ö. 350-330 yılları arasında Hezekiah adlı bir kişi bu makamda bulunmuştur. Grabbe, ismi zikredilenler dışında Yehoezer, Ahzai ve Elnathan adlı bölge yöneticilerinden de bahsetmekte ancak bu kişilerin Nehemya'dan önce mi yoksa sonraya mı yerleştirilmesi gerektiği hususunda çekimser kalmaktadır (Grabbe, 2004, s. 148). Konuyla ilgili çalışmalarda bulunan Avigad ise farklı şekilde, Yahudiye'nin bilinen bölge yöneticilerini Şeşbassar, Zerubbabel, Elnathan, Yehoezer, Ahzai, Nehemya, Bagohi (Bagoas) ve Yehezkiyah olarak sıralamaktadır (Avigad, 1976, s. 35). Görüldüğü üzere Avigad, Grabbe'nin tam konumlandırmadığı isimleri Nehemya öncesi döneme yerleştirmiştir. Esasen Eski Ahit'te de Nehemya, isimlerini vermemeyle beraber, kendinden önceki bölge yöneticilerinden bahsetmektedir (Nehemya 5:15). Zikredilen isimlerde Bagohi hariç hepsi Yahudi kökenlidir. Bagohi'nin ise ismi sebebiyle İran kökenli olduğu düşünülmektedir (Avigad, 1976, s. 35).

¹⁵ Bu derlemelerden en muteber olanları arasında bulunan Vanderkam'a göre dönemin baş kohenleri sırasıyla Yeşua, Yoyakim, Elyasıv, Yoyada, Yohanana ve Yaddua isimli kişilerdir (Vanderkam, 2004, s. x,110).

Ayrıca tapınağın yeniden inşası işiyle de Perslerin bölgeye atadığı yöneticiler ilgilenmiştir (Eski Ahit, Ezra 1:11, 2:2; 3:2, 5:14-16). İnşa işleriyle bölgenin siyasi yetkili idarecilerinin ilgileniyor olması, sürgün öncesi dönemde Kral Süleyman'ın I. Tapınağı inşa ettirmesi (I. Krallar 6: 1-38), Kral Yotam'ın tapınağın kapısını inşa ettirmesi (Eski Ahit, II. Krallar 15: 35) ve Kral Hizkiya'nın duvar inşası (II. Tarihler 32: 3-4) icraatlarıyla benzetilebilir. Pers hakimiyeti altında sürgünden dönüş ve tapınağın yeniden inşası dışında gerçekleşen bir diğer önemli gelişme Ezra ve Nehemya dönemlerinde yapılan reformlardır ki bu reformlar da baş kohener tarafından gerçekleştirilmemiştir¹⁶. Ayrıca Yahudiye'nin son yöneticilerinden Bagohi döneminde, dönemin baş koheni Yohanan ile kardeşi Yeşua arasında meydana gelen tartışma üzerinden de bölgenin siyasi yöneticilerinin baş kohenerlere karşı olan üstünlükleri görülebilmektedir. Bu dönemde baş kohenin kardeşi Yeşua, bölge yöneticisi Bagohi'den baş kohener yapılacağına dair bir söz almıştır. Yeşua, Bagohi'nin vaadine de güvenerek, ağabeyi baş kohener Yohanan ile bir tartışmaya girişmiş ve tartışma neticesinde ağabeyi tarafından öldürülmüştür. Yeşua'nın baş kohener Yohanan tarafından öldürülmesi üzerine Bagohi hem Yohanan hem de Hierousalem ahalisine ağır cezalar vermiştir (Ios. ant. Iud. XI.7.1).

Zikredilen hadiseler, Pers hakimiyeti dönemi Yahudiye yöneticilerinin yetkilerinin sürgün öncesi dönemde kralların sahip olduğu yetkilerin en azından bir kısmıyla örtüştüğünü göstermektedir. Zira siyasi yetkili yönetici, baş kohener ve ahali üzerinde üst yaptırım gücüne sahiptir. Özellikle sürgünden dönüş ve tapınağın yeniden inşası, yani Yahudi topluluğunun restorasyonu hususunda, baş kohener yerine yerel siyasi yetkili yöneticilere bel bağlandığı da dikkat çekmektedir. Bu durum ahalinin baş kohener önderliğinde hiyerokratik bir toplumdaki ziyade sürgün öncesi monarşik normlara dönüşü arzuladığını vurgulamaktadır (Grayzel, 1968, s. 47; Rooke, 2000, s. 238). Mevcut bilgiler ve döneme dair sunulan örnekler, Pers hakimiyeti altında Yahudiye'de düzenli ve üst yetkili bir siyasi yöneticinin mevcudiyetini ve baş kohenerliğin yetki ve sınırlarının genel olarak tapınak ve kült ile ilgili konularla sınırlı kalmaya devam ettiğini göstermektedir. Buradan çıkan doğal sonuç, baş kohenerin Pers egemenliği boyunca öneminin ve etkisinin sınırlı kalmaya devam ettiğidir. Ancak artık bir Yahudi monarşisinin mevcut olmaması, Pers yönetimi tarafından atanan yerel idarecilerin mevcudiyetine rağmen, baş kohenerliğin siyasi yöneticilik konusunda oluşan boşluğu dolduracak şekilde yetkilerini genişletmesini engelleyecek bir unsur bulunmaması anlamına gelmektedir. Bu durumun bir yansıması, baş kohener Yeşua ve kardeşi Yohanan arasındaki mücadele üzerinden görülebilmektedir. Zira baş kohenerlik makamı artık siyasi etkiyle çeşitli tartışmalara açılabilen ve çatışma konusu olabilen bir makamdır.

Hellenistik Hakimiyet ve Haşmonayim İdaresi Dönemlerinde Baş Kohenlik (M.Ö. 331-63)

Ön Asya'daki Pers hakimiyeti, M.Ö. 331 yılında Makedonyalı Büyük İskender'in (III. Aleksandros-M.Ö. 336-323) askeri hareketleri sonucunda sona ermiş (Martin, 2012, s. 328) ve Yahudiye ile birlikte tüm bölge Büyük İskender'e tabi hale gelmiştir. Erken Hellenistik Dönem Yahudiyesi'nin politik durumu hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir (Vanderkam, 2004, s. 122; Hengel, 2007, s. 35). Bu durumun temel sebebi, dönem hakkında bilgi veren yazarların, Büyük İskender'in geniş çaplı askeri hareketleri ve büyük fetihleri sırasında Yahudiye'de neler olup bittiği hususunda çok ilgili davranmamış olmasıdır. Ancak, Büyük İskender'in ele geçirdiği bölgelerde uygulamış olduğu, mevcut idari yapıya müdahale etmeme tutumundan hareketle, Yahudiye'nin İskender yönetimi altına geçişinin oldukça sancısız olduğu düşünülmektedir. Bahse

¹⁶ Bahse konu reformlar için bkz. (Eski Ahit, Ezra 10: 1 – 17; Nehemya 8 -10; 13). Nehemya yaklaşık olarak M.Ö. 444 yılında Pers Kralı I. Artakserkses (M.Ö. 464-424) tarafından görevlendirilen bir Pers görevlisidir (Seth Schwartz, 2014, s. 27; Tadmor, 1976, s. 175; Stern, 2008, s. 74.) Ezra ise baş kohener değil bir yazıcı ve kohendir. Giriş kısmında sunulan baş kohenerlere dair bilgi veren kaynaklar ve listelerde adı görülmektedir.

konu çıkarıma göre, Yahudiye'nin iç işlerine müdahalede bulunulmamış ve Yahudilerin kendi yasalarına göre yaşamasına müsaade edilmiş olmalıdır. Bölgede, Pers hakimiyetinde olduğu gibi, yerel siyasi yöneticilik ile görevlendirilmiş Yahudi veya Yahudi olmayan bir yetkilinin mevcudiyetine dair kesin bir bilgi de bulunmamaktadır. Bu durum, Hellenistik hakimiyetin hemen başlangıcında, Yahudiye'de bulunan baş kohenin, Makedon yöneticiler nazarında halkın temsilciliği sıfatını aldığına dair genel kabul gören yorumların yapılması sonucunu doğurmuştur (Tadmor, 1976, s. 181). Ancak Büyük İskender hakimiyeti altında Yahudiye'nin kesin olarak baş kohenler tarafından yönetildiğini söylemek de mümkün değildir (Vanderkam, 2004, s. x).

Büyük İskender'in faaliyetlerini konu edinen kaynakların bahsedilen tutumundan farklı olarak, Yahudi geleneğinde İskender'in bölgeye gerçekleştirmiş olduğu bir askeri harekattan bahseden rivayetler yer almaktadır (Babil Talmudu, Yoma, 69a.10-13; Ios. ant. Iud. XI.8.3-5). Bahse konu rivayet mahiyetindeki bilgiler günümüzde, tarihi gerçekliği zayıf birer kurgu ürünü olarak değerlendirilmektedir (Hengel, 2007, s. 39; Schwartz, 2014, s. 31). Aralarında bazı temel farklar olmakla birlikte rivayetlerdeki anlatılara göre, Büyük İskender askeri hareketleri kapsamında Yahudiye'ye ilerlemiş ve Yahudilerin baş koheni onu karşılayarak kendisinden çeşitli ricalarda bulunmuştur. Karşılıklı muhabbetle karşılık veren Büyük İskender, Yahudilere iyi muamele etmiştir. Bu noktada rivayetlerin otantikliği meselemiz değildir. Konu özelinde rivayetlerde Büyük İskender ile idari bir temsilci yerine baş kohenlerin Yahudi topluluğunun lideri olarak görüşmesi ve belli şartlarda anlaşması ilgi çekicidir. Birer kurgu ürünü olduğu belirtilen rivayetlerde anlatıldığı gibi baş kohen Büyük İskender ile elbette görüşmemiştir. Ancak bu kurgu rivayetlerde İskender ile Yahudiler adına görüştürülen kişinin herhangi başka bir kişi ya da temsilci yerine baş kohen olması, bahse konu dönemdeki mevcut anlayışı ve idari düzeni yansıtır olması ihtimali sebebiyle önemlidir.

Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında hayatını kaybetmesinin ardından sahip olduğu geniş devletin yönetimi hususunda birtakım anlaşmazlıklar söz konusu olmuş ve bir dizi mücadeleler yaşanmıştır. Bu tartışmaların veya mücadelelerin Yahudiye'ye yansması İskender'in ölümünün ardından yaklaşık yirmi yıl boyunca Mısırlı I. Ptolemaios Soter (M.Ö. 305-285) ile Küçük Asyalı I. Antigonos Monophthalmos'un (M.Ö. 306-301) bölge kontrolü için mücadele etmesi şeklinde olmuştur. Nihayetinde M.Ö. 301 yılında İpsos'ta, I. Ptolemaios'un galip gelmesiyle Yahudiye, Mısır merkezli Ptolemaios Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir (Grayzel, 1968, s. 53; Hengel: 1981, s. 6; Rooke, 2000, s. 244). Dolayısıyla artık Yahudiye ve Yahudiler, Ptolemaios Devleti'nin idari düzenine tabidir. Ptolemaios Devleti, idari anlamda çeşitli eyaletlere bölünerek yönetilmiştir. Eyaletlerin başında, "*strategos*" unvanlı sivil ve askeri idareden sorumlu görevliler bulunmaktadır. *Strategos*ların yanında mali işlerden sorumlu (*oikonomos*) görevliler de yer almaktadır. Ptolemaios eyaletleri kendi içerisinde "*hyparkliklar*" olarak anılan alt idari birimlere, "*hyparkliklar* da "*nomlar*" veya "*toparkliklar*" olarak anılan daha küçük idari birimlere bölünmüş haldedir. Ayrıca Ptolemaios Devleti'nin büyük kısmının etnik karakterine göre tanımlandığını da belirtmek gerekmektedir (Bickerman, 1988, s. 70; Stern, 1976, s. 186-187; Hengel, 2007, s. 57). Bahse konu idari sistemi içerisinde Yahudiye, Syria ve Phoinike eyaletinin sınırları içerisinde yer almaktadır (Brutti, 2006, s. 122, 261). Yerel idarede baş kohen ile Yahudi meclisi etkili bir konumdadır. Baş kohenliğin, aile içinde intikal eden ve ömürlük bir makam olma gibi temel niteliklerine bu dönemde de müdahalede bulunulmamıştır¹⁷. Ptolemaios idaresi altında bulunan benzer yapıya

¹⁷ Dönem ile ilgili kaynaklar incelendiğinde, Ptolemaios hakimiyeti altında baş kohenliğin temel niteliklerine müdahalede bulunulduğuna dair bir ifadeye rastlanılmamaktadır. Dönem için bkz. (Sirak 50: 1-4; Diod. XL.3.3-7; Ios. ant. Iud. XII.1.1-XII.3.4).

sahip diğer bölgeler dikkate alındığında Yahudiye’de, diğer dini yerler, mali yönetim ve kralın vergilerini toplamak amacıyla görevlendirilen bir görevlinin daha mevcut olması gerekmektedir (Schafer, 2005, s. 16).

M.Ö. 301 yılı itibariyle Yahudiye ve baş kohenler tasvir edilen idari sisteme uygun şekilde yaşamaktadır. Ancak dönemin baş kohenliğine dair üzerinde durulması gereken bir diğer konu, Hellenistik dünyanın baş rahip anlayışının baş kohenlik üzerindeki etkisidir. Zira Hellenistik Dönem’de bir tapınağın baş rahibi merkezi bir figürdür. Bu kişiler, tapınağa ve külte hizmet etmek gibi dini vazifelerinin yanında tapınağı yönetmek ve vergi tahsildarlığı yapmak gibi görevler de icra etmiştir (Brutti, 2006, s. 307). Yahudilerin baş rahipleri konumunda bulunan baş kohenlerin bu anlayıştan ne ölçüde etkilendiği veya belirtilen yetkilerden ne kadar faydalandığı konusu baş kohenliğin siyasallaşması noktasında büyük öneme sahiptir. Konuyla ilgili Sicilyalı Diodoros’un (M.Ö. I. yüzyıl) Yahudiler hakkında, Yahudiye’deki Ptolemaios hakimiyetinin başladığı dönemde hala hayatta olan Abderalı Hekataios’tan (yak. M.Ö. 360-290) yaptığı bir alıntıda bazı hususlara işaret edilmektedir. Onun tanımına göre, baş kohenler ibadet ve tapınak hizmetleriyle görevlidir. Ayrıca davalarda hakimlik yapmakta, yasaları ve gelenekleri korumaktadır. Bu sebeple Yahudiler arasında bir kral bulunmamakta, önderlik ve liderlik baş kohenler tarafından yürütülmektedir. Kohenler, ulusu yönetmek ve idare etmek için seçilmiştir (Diod. XL.3.3-7). Hekataios’un sunmuş olduğu bilgilerde ilk dikkat çeken bazı temel hataların mevcut olmasıdır. Zira Yahudiler, bir dönem krallar tarafından yönetilmiş ve kohenler halkı yönetmek için değil dini vazifeleri yerine getirmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak bu temel hatalara rağmen Abderalı Hekataios’un vermiş olduğu bilgiler, yaşadığı dönemde duyduklarını veya gördüklerini aktarıyor olması anlamına da gelmektedir. Bu durum, Ptolemaioslar döneminde baş kohenlerin idari veya siyasi görevleri de içeren yetkilerle donatılmış olması durumunu akla getirmektedir. Eğer Hekataios’un bu tasviri doğruysa¹⁸ Yahudiye, Ptolemaios hakimiyeti altında baş kohenler tarafından idare edilmiştir tespitinde bulunmak mümkün hale gelmektedir. Bu durum ayrıca, Büyük İskender ile Yahudilerin karşılaşmaları rivayetinde baş kohenin büründürüldüğü rolü de destekler niteliktedir.

Ptolemaioslar döneminde baş kohenlerin yetkilerinin genişlediğine işaret eden başka hadiseler de mevcuttur. Dönemin baş kohenlerinden II. Onias, Ptolemaios Devleti Kralı III. Ptolemaios Euergetes’e (M.Ö. 246-222) ödenmesi gereken vergiyi ödemeyi reddetmiştir. Bu gelişme üzerine kral, ödemenin yapılmaması halinde bölgeye asker sevk etme tehdidinde bulunmuştur (Ios. ant. Iud. XII.4.1). Bu noktada baş kohenlik özelinde önemli olan husus, bölgeden alınan vergilerin Ptolemaios Devleti’ne ödenmesi konusunda baş kohenin söz sahibi olmasıdır. Daha önce dini görevlerle meşgul olan baş kohenler, artık ödenecek vergileri toplamak, vergileri ödemek ve hatta vergileri ödeyip ödememe kararı alabilecek yetkilere sahiptir. Bu hadise ayrıca Hellenistik dönem baş rahiplerinin vergi tahsildarlığı görevinin, Yahudiye yerinde baş kohenler tarafından yürütüldüğünü ve yetkilerin idari alanda genişlemeye başladığını da göstermektedir. Konuyla ilgili bir diğer örnek, II. Onias’ın oğlu baş kohen II. Simon (M.Ö. 219-199/196) dönemine aittir. Baş kohen Simon, apokrif kaynaklarda yaşamı boyunca tapınağı onaran, etrafına destekler kuran, samancılar ve su depoları inşa ettiren ve olası bir kuşatmaya karşı Hierousalem’i tahkim ettiren bir kişi olarak tasvir edilmektedir (Sirak 50: 1-4). Hatırlanacağı üzere inşa projeleri yürütmek, sürgün öncesi dönemde krallara, Pers hakimiyeti döneminde bölgesel Pers idarecilerine ait bir sorumluluktur. Ancak artık inşa işleri baş kohenlerin yetkisi altına girmiştir. Bu durum, baş kohenlerin yetkilerinin idari alana doğru genişlemesinin bir diğer örneğini teşkil etmektedir.

¹⁸ Hekataios’un tasvirinin doğruluğu noktasında bir tartışma mevcuttur. Bu bilgiye dayanarak Ptolemaios hakimiyeti altında baş kohenlerin bölge yöneticiliği görevinde bulunduğu görüşünü kabul edenler olduğu gibi (Tcherikover, 1959, s. 58-59; Stern, 1976a, s. 21) bunu reddeden görüşler (Mendels, 1983, s. 97; Sterling, 1992, s. 78-79) de mevcuttur.

Konuyla ilgili sunulan tüm bilgi ve hadiseler, Ptolemaios hakimiyeti altında baş kohenlerin, Yahudi ahali ile egemen yönetim arasında temsilcilik vazifesine sahip olduğu düşüncesinin benimsenmesine yol açmıştır. Bu düşünceye göre, daha önce Pers hakimiyeti döneminde olduğu gibi, arada başka bir yetkili bulunmamakta ve baş kohenlik siyasi temsilcilik ve yerel politik liderlik rollerini de üstlenmiş olmaktadır (Tcherikover, 1959, s. 59; Stern, 1976, s. 192; Brutti, 2006, s. 310). Ancak bu halde dahi baş kohenlerin geleneksel ve dini alandan ayrılarak genişleyen yetkilerini kısıtlayan unsurlar mevcuttur. Zira baş kohen sahip olduğu genişlemiş yetkilere rağmen nihayetinde yabancı bir yönetime tabidir. Sahip olunan yetkiler, yerel ve yabancı egemenliğin yöneticileri tarafından sınırlanan niteliktedir.

Yahudiye üzerindeki Ptolemaios hakimiyeti, devam etmekte olan Ptolemaios-Seleukos mücadeleleri kapsamında gerçekleşen Paneion (Panium) Savaşı'nın sonrasında, M.Ö. 198 yılında Seleukos Devleti'ne geçmiştir (Schafer, 2005, s. 27). Seleukos Kralı III. Antiokhos (M.Ö. 223-187), Yahudiye'yi ele geçirmesinin ardından mevcut yönetim modelini ve gelenekleri çok az değiştirmiş ve bölgede genel itibarıyla benzer bir idari sistem sürdürülmüştür (Stern, 1976, s. 201). Bu durum temelde, Seleukos idari sistemiyle ilgilidir. Zira Seleukos idari sistemine göre de ülke "*strategos*" unvanlı yöneticiler tarafından idare edilen geniş satraplıklara ayrılmış vaziyettedir. *Strategos*ların yanında mali işlerle ilgilenen bir görevli daha bulunmaktadır. Satraplıklar kendi içlerinde "*meridarkhes*" unvanlı yöneticiler tarafından idare edilen alt idari birimlere ayrılmış haldedir. Bu alt idari birimler de kendi içlerinde "*toparklık*" adı verilen daha küçük idari birimlere bölünmüştür. Ayrıca Seleukos idaresinde yarı otonom kentler, doğrudan kraliyet yönetimi altında bulunan bölgeler ve milli / kabilesel yapılardan oluşan "*ethnoslar*" da mevcuttur. Ptolemaios hakimiyeti altında Syria ve Phoinike olarak adlandırılan Yahudiye'nin de dahil olduğu bölge Seleukos idaresi altında, Koile Syria ve Phoinike olarak adlandırılmaktadır. Koile Syria ve Phoinike eyaleti kendi içerisinde Samaria, Ioudaia, Idumaea ve Nabataea gibi bölgelere ayrılmıştır (Bickerman, 1988, s. 123-124; Babota, 2014, s. 36-37). Yahudiye ve Yahudiler bu idari taksimat içerisinde Seleukos Devleti'nin Koile Syria ve Phoinike eyaletine bağlı bir "*ethnos*" statüsündedir.

Seleukos hakimiyetinin başlangıcında Yahudiye ve Yahudiler, iç işlerinde kendi adetlerine göre yönetildikleri yarı otonom bir serbestiye sahip olmuşlardır. Yerel idarede Yahudi meclisi ve kohenler etkilidir (Ios. ant. Iud. XII.3.3). Bölgede, baş kohenin yerel yetkilerini kısıtlayacak bir Seleukos görevlisi bulunmamaktadır. Dönemin ilk baş kohenleri olan II. Simon ve III. Onias, dini ve yerel politik güce sahip olabilmıştır. Ancak baş kohenler birer Seleukos görevlisi olmadıkları gibi devlet hiyerarşisi içerisinde bir konuma da sahip değillerdir (Babota, 2014, s. 64). Yahudiye üzerindeki mevcut durumu, baş kohen III. Onias'ın, bölgeye gönderilen Seleukos görevlilerini karşılaması ve vergi meseleleriyle ilgilenmesi üzerinden somutlaştırmak mümkündür (II. Mak. 3: 4-12). Bu örnek ayrıca Ptolemaios hakimiyeti altında baş kohenlerin elde etmeye başladıkları mali ve idari yetkilerin artık makamla bütünleşmeye başlamış olduğunu da göstermektedir.

Baş kohenliğin tasvir edilen konumu, Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes (M.Ö. 175-164) döneminden itibaren değişmeye başlamıştır. Zira bu dönemde, baş kohen III. Onias'ın kardeşi Iason, IV. Antiokhos Epiphanes'e daha fazla ödeme yapmak suretiyle baş kohenliği ele geçirmiştir (II. Mak. 4: 7-10; IV. Mak. 4: 16-18). Iason'un Hierosalem'de gerçekleştirdiği bir takım inşa faaliyetleri, makamın bu alana doğru genişleyen yetkilerinin artık makamla bütünleşmeye başladığını göstermesi bakımından da önemlidir. (II. Makabeler 4: 12). Baş kohen Iason'dan sonra bu defa Menelaos benzer bir yöntemle, IV. Antiokhos Epiphanes'e ödeme yapmak suretiyle, baş kohenlik makamını elde etmeyi başarmıştır (II. Mak. 4: 23-26).

Sonrasında baş kohen adayları arasında iktidar mücadeleleri görülmeye başlanmış, devrik baş kohen Iason, Menelaos'tan baş kohenliği geri alabilmek amacıyla Hierousalem'e saldırmıştır (II. Mak. 5: 5-7). Nihayetinde, Iason ile Menelaos arasındaki mücadele sebebiyle bölgeye müdahale eden Seleukos Kralı IV. Antiokhos, Hierousalem'e M.Ö. 169 yılında Philippos isimli bir Seleukos görevlisi atamıştır (II. Mak. 5: 22). Philippos'un Hierousalem'e atanmasıyla Yahudiye'nin ekonomik ve politik kontrolü Seleukos hakimiyeti altında ilk defa baş kohenden alınarak bir Seleukos görevlisine verilmiş olmaktadır. Vergi toplama vazifesi de muhtemelen bu kişiye tevdi edilmiştir ki son gelişme, baş kohenlerin sürgün sonrası dönemde genişlemeye başlayan yetkilerini oldukça kısıtlamış olmaktadır (Babota, 2014, s. 64). IV. Antiokhos Epiphanes döneminde ortaya çıkan durum, sonraki Seleukos krallarının hakimiyetlerinde de sürdürülmüştür. II. Makabeler Kitabı'na göre, IV. Antiokhos Epiphanes'in ölümünün ardından devletin başına geçen çocuk yaştaki V. Antiokhos'un (M.Ö. 164-161) naibi Lysias, baş kohenlik makamını her yıl satışa çıkarmayı planlamaktadır (II. Mak. 11: 3). Ayrıca daha önce baş kohen olan, bir isyan sırasında kasten kirlenen ve kutsal sunağa artık yaklaşamayacak biri olarak tanımlanan Alkimos, sonraki dönem Seleukos krallarından I. Demetrios'a (M.Ö. 162/161-150) müracaat ederek baş kohenliğe atanmıştır (II. Mak. 14: 3-13). Alkimos bir süre sonra Seleukos otoritelerinin tasarrufu ile bölge yöneticisi olarak da görevlendirilmiştir (I. Mak. 7: 19-20).

Mevcut durum, Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes dönemi itibariyle baş kohenlik makamı özelinde büyük değişimler yaşandığını göstermektedir. Öncelikle, baş kohen adayları arasındaki mücadeleler şüphesiz gittikçe siyasallaşan makamı elde ederek bölge hakimiyetine sahip olma çabalarının bir sonucudur. Bu mücadeleler, Pers hakimiyetinin sonlarında yaşanan Yoşua ve Yohanan arasındaki mücadelenin Hellenistik dönemdeki örneği olarak da değerlendirilebilir. Ancak baş kohen adayları arasındaki makam arzusu ve sonuçları bakımından oldukça farklıdır. Mücadelenin en olumsuz sonuçlarından biri, baş kohenliğin aile içerisinde intikal eden ve ömürlük olan silsilesinin artık sona ermiş olmasıdır. Zira makam, artık Seleukos Devleti'nin müdahalede bulunabildiği bir yapıya haline gelmiştir. Bu aşama geleneksel manada dini bir makam olarak ortaya çıkan ve bir süredir siyasi alanda yetkilerini genişletmekte olan baş kohenliğin siyasi kaygılarla, ücret karşılığında veya dönemin yabancı otoritesinden talep etme usulüyle atama yapılabilen bir Seleukos makamı haline dönüşmesi ve resmi anlamda siyasallaşması noktasında önemli bir dönüm noktasıdır.

IV. Antiokhos Epiphanes, hakimiyetinin ilerleyen dönemlerinde Yahudiliği de etkileyen bazı dini politikalar benimsemiştir. Kralın bu politikaları neticesinde literatürde Makkabiler olarak bilinen aile M.Ö. 167 yılında bir isyan başlatmıştır (I. Mak. 2: 1-48). Baş kohenlik özelinde bahse konu isyan, makamın Makkabilerin eline geçmesi şeklinde bir sonuç doğurmuştur. İsyanın liderleri her ne kadar Seleukos Devleti'ne karşı hareket eden kimseler olsa da Yahudiye'de üstünlük kurma çabaları çerçevesinde Seleukos otoritelerini göz ardı edememişlerdir. Zira baş kohenlik makamına yapılan atamalar henüz hala onların yetkisindedir. Öyle ki, Makkabi liderlerinden Ionathan Apphous (M.Ö. 161-143), Seleukos kralı I. Demetrios tarafından baş kohen olarak atanmıştır (I. Mak. 10: 1-20). Seleukos tahtı için I. Demetrios ile taht mücadelesinde bulunan I. Aleksandros Balas (M.Ö. 150-146) da mücadeleyi kazanması halinde Ionathan'ı baş kohen olarak atama vaadinde bulunmuştur (I. Mak. 10: 20). Nihai aşamada, I. Demetrios karşısında taht mücadelesini kazanan Seleukos Kralı I. Aleksandros Balas, Ionathan'ı askeri danışmanlık (*strategos*) ve genel valilik (*meridarkhes*) görevleriyle de görevlendirmiştir (I. Mak. 10: 59-65). I. Aleksandros Balas'tan sonra Seleukos Devleti'nin başına geçen II. Demetrios Nikator (M.Ö. 145-138) Ionathan'ın baş kohenliğini onaylamıştır (I. Mak. 11: 27). Ionathan'dan sonra baş kohenlik makamına geçen ağabeyi Simon (M.Ö. 142-135) döneminde de bu usul

devam etmiştir. Zira o da Seleukoslar tarafından kabul edilen ve onaylanan baş kohen, idari lider ve askeri liderdir (I. Mak. 13: 42).

Yahudiye üzerindeki Seleukos hakimiyetinin ileri dönemlerine ait olan bu hadiseler, baş kohenliğin siyasallaşmasının bu dönemde hızla devam ettiğini göstermektedir. Makama gelen kişilerin Seleukos yöneticileri tarafından atanması usulü artık benimsenmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde makam, Seleukos Devleti'nin iç mücadeleleri kapsamında yerel toplulukların desteğini devşirmek adına politik bir araç olarak da kullanılmıştır. Öte taraftan, geleneksel anlamda salt dini bir makam olan baş kohenlik, önce Alkimos ve sonra Ionathan ve Simon örneklerinde görüldüğü gibi, bölgede hâkim olan yabancı otoritenin askeri ve idari görevlilerinin yetkileriyle tek bir bünyede birleştirilmiştir. Gelinek noktada, baş kohenlik artık üst düzey din görevlisi olma rolünden sıyrılmış ve fiili anlamda siyasi ve askeri yetkilere sahip birer görevli konumuna dönüşmüştür.

Baş kohen Simon döneminde, makamın yapısı ve siyasallaşması hususunda oldukça önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Buna göre, Makkabi İsyanı çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerden ötürü dönemin kohenleri, Yahudi ulusunun önderleri ve halkın ileri gelenleri tarafından gerçekleştirilen bir kurulda Simon, baş kohen, Yahudi ulusunun önderi ve tüm yetkilere sahip yöneticisi olarak atanmıştır (I. Mak. 14: 27-47). Yahudilerin kendi mercileri tarafından alınan bu karar, baş kohenliğin resmi olarak siyasallaşması anlamına gelmektedir. Zira halihazırda yetki alanını genişleterek başlangıç çizgisinden epeyce uzaklaşmış ve yabancı otoriteler tarafından hem idari hem de askeri yetkilerle donatılmış baş kohenliğin, bu yeni hali, Yahudiler tarafından da meşrulaştırılarak kabul edilmiştir. Baş kohenler artık resmi olarak Yahudilerin dini, askeri ve siyasi liderleridir.

Simon'un Yahudi mercilerden bahse konu yetkileri almasının ardından Makkabiler, Haşmonayim adıyla anılan bir hanedanlığa dönüşmüş ve idari anlamda Seleukos Devleti'nden ayrılmayı başarmıştır¹⁹. M.Ö. II. yüzyılın sonlarında Yahudiye'de yeniden kurulan Yahudi monarşisi, baş kohenlik özelinde çok farklı sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hatırlanacağı üzere ilk Yahudi monarşisi döneminde, ülkeyi yöneten krallar ile dini işlerden sorumlu baş kohenler ayrı kimselerdir. Kral Davud ve Kral Süleyman dahi devlet yöneticiliği ile baş kohenliği farklı makamlar olarak değerlendirmiş ve yöneticilik yetkilerini dini alana taşımamışlardır²⁰. Ancak yeni kurulan Haşmonayim Devleti'nin yöneticileri bu ayrıma dikkat etmeyerek krallık ile baş kohenliği kendi bünyelerinde birleştirmişlerdir²¹. Bu yönüyle baş kohenlik, siyasallaşma

¹⁹ Günümüzde, Haşmonayim Devleti'nin Yahudiye'de Seleukoslardan bağımsız bir halde kurulduğu konusunda bir şüphe bulunmamaktadır. Ancak bu bağımsızlığın ne zaman gerçekleştiği hususunda farklı görüşler sunulmaktadır. Conder (1879, s. 132, 160) Haşmonayim bağımsızlığını Ioudas Makkabaios dönemine (M.Ö. 167-161), Zeitlin (1968, s. 143), Grayzel (1968, s. 81) ve Regev (2013, s. 17-18) Ionathan dönemine (M.Ö. 161-143), Milman (1913, s. 378) ve Tcherikover (1959, s. 236) Simon dönemine (M.Ö. 142-135) ve Bickerman (1962, s. 149), Goodman (2007, s. 50) ile Kratz (2015, s. 44) Ioannes Hyrkanos dönemine (M.Ö. 135-104) tarihlenmektedir.

²⁰ Esasen ilk krallık döneminde görülmemeyen idari ve dini yetkileri bünyesinde barındıran bu yeni yönetici türüne Eski ve Yeni Ahit'te atf yapılmaktadır. Eski Ahit'in Yaratılış Kitabı'nda (14: 18) bahsi geçen efsanevi Melkisedek, Yüce Tanrı'nın koheni ve Salem Kralı olarak tasvir edilmektedir. Melkisedek, Yeni Ahit'in İbraniler Kitabı'nda (7: 1-6) ise İbrahim peygamber ile aynı dönemde yaşayan ve Levili soyundan olmamasına rağmen kohen olan bir kral olarak görülmektedir.

²¹ Bu durum idarecilerin sahip olduğu unvanlar üzerinden görülebilmektedir. Örneğin Aleksandros Iannaios, Seder Olam Zuta'da Yanay adıyla anılmakta ve baş kohen ve kral olarak nitelenmektedir (Natan haBavli, 2014, s.48). Mevcut durum nüsmatik bulgularla da desteklenmektedir. Aleksandros Iannaios, bastırılmış olduğu çift dilli sikkelerin bir kısmının ön yüzünde Paleo İbranice *Yehonatan haMelekh=Kral Yehonatan* ve Grekçe olan arka yüzde *Basileos Aleksandrou=Kral Aleksandros'un* ifadelerini kullanmaktadır (Madden, 1881, s. 85 (1) (2); Hendin, 2021, s. 176-178, Plate 15-16, No. 6183, 6189). II. Antigonos Mattathias (M.Ö. 40-37) da bastırılmış olduğu çift dilli sikkelerin ön yüzünde Paleo İbranice *Mattiyah haKohen Gadol=Baş Kohen Mattiyah* ifadesini kullanılmaktayken, sikkelerin arka yüzünde Grekçe *Basileos Antigonou=Kral Antigonos'un* ifadeleri yer almaktadır (Hendin, 2021, s. 191, Plate 17, No.6203).

sürecinde genişletmeye başlattığı idari ve askeri yetkilerini daha üst dereceye taşıyarak, geleneksel dini temsilcilik rolünden, devlet başkanlığı/krallık pozisyonuna dönüşmüştür.

Yeni Yahudi monarşisinin başında bulunan baş kohen Haşmonayim krallarının davranış ve hayat tarzları, geleneksel baş kohenlik makamının yetkilerini aştığı gibi sınırlarını da aşmaktadır. Bahse konu yöneticiler, baş kohenlikle beraber kral olarak idari ve askeri yetkileri de ellerinde bulundurmaları sebebiyle ömürlerinin büyük kısmını savaş meydanlarında ve karargahlarda geçirmiştir. Bu sebeple, tapınakta baş kohenin yerine getirmesi gereken dini ritüelleri ihmal edebilmişlerdir. Ayrıca, giriş kısmında sunulan, baş kohenlerin kişisel hayatlarında dikkat etmesi gereken hususlara tam manasıyla riayet etmeleri de mümkün olmamıştır. Örneğin, siyasi ve askeri yetkilere sahip olan baş kohen Simon, içkili bir ziyafet sırasında yoğun şekilde alkolün tesiri altındayken hayatını kaybetmiştir (I. Mak. 16: 15-16). Baş kohen I. Aristoboulos, annesini ve kardeşini iktidar hırsıyla hapsedirmiş ve annesi bu esaret sırasında hayatını kaybetmiştir (Ios. ant. Iud. XIII.11.1). Baş kohen Aleksandros Iannaios ise cariyeleriyle beraber bulunduğu bir ziyafet sırasında, tüm ahalinin huzurunda karıştlarını çarmlıha gerdirmiş ve onlar henüz hayatlarını kaybetmeden önce eşlerini ve çocuklarını öldürtmüştür (Ios. ant. Iud. XIII.14.2). Görüldüğü üzere Simon döneminde Yahudi mercilerin aldığı kararla resmen siyasi, askeri yetkilere de kavuşan ve sonrasında krallık ile birleşerek tamamen siyasal bir makam haline gelen baş kohenlik görevini üstlenen kimseler artık klasik birer baş kohen gibi davranmamaktadır. Onlar ülke yönetmekte, savaş meydanlarında boy göstermekte, aşırı derecede alkol tüketmekte, cariyeleriyle ziyafet düzenlemekte ve karıştlarını ile aileleriyle birlikte katledebilmektedir.

Roma Hakimiyeti ve Herodes İdaresi Altında Baş Kohenlik (M.Ö. 63-M.S. 70)

Haşmonayim hakimiyetinin son dönemlerinde, M.Ö. 66 yılında, hanedanlık üyelerinden II. Hyrkanos (M.Ö. 67-66) ile II. Aristoboulos (M.Ö. 66-63) arasında uzun süreli ve devleti yıpratıcı bir taht mücadelesi başlamıştır (Ios. ant. Iud. XIV.1.2 – 2.3; Ios. bell. Iud. I.6.1-2). Taht mücadelesinin devam ettiği sırada Roma Devleti genişlemesini sürdürmektedir. Nihayetinde, Romalı Gnaeus Pompeius (M.Ö. 106-48) M.Ö. 63 yılında Yahudiye’yi ele geçirmiştir (Goldin, 1961, s. 122-123). Pompeius, bölgeyi ele geçirdikten sonra gerçekleştirdiği idari düzenlemeler kapsamında, Yahudiye’yi de içeren bölgeyi Roma’nın Syria eyaletinin yöneticisi olarak görevlendirilen Scaurus’a (M.Ö. 65-62) bağlamıştır (Vanderkam, 2004, s. 347). II. Hyrkanos, Yahudiye yerelinde baş kohen olarak görevlendirilmiştir. II. Hyrkanos’un baş kohen olarak görevlendirildiği bu dönemde kendisinin idari anlamda kral olarak anılmadığı görülmektedir (Ios. ant. Iud. XIV.4.4). Bu noktada kendisinin kral unvanını yeniden kullanmadığı ve seküler alandaki yetkilerini “*ethnarkhos*” unvanı ile yürüttüğü düşünülmektedir (Smallwood, 1976, s. 27). Gnaeus Pompeius’un idari düzenlemeleri neticesinde bölgede artık bağımsız bir Yahudi monarşisi bulunmamaktadır ve baş kohenlik genel manada idari yetkilere sahip değildir. Makam sadece, daha alt seviye olarak değerlendirilebilecek yerel idarecilik ve dini sorumluluk aracılığıyla varlığını sürdürmektedir. Roma hakimiyeti altına ilk geçiş döneminin hemen ardından bölgenin idari yapısı, Haşmonayim Devleti’ni tekrar ihya etmek adına çıkan isyanlar sebebiyle, sıklıkla değişime uğramıştır. Bu kapsamda Roma’nın Syria Eyaleti’nin M.Ö. 57-54 yılları arasındaki yöneticisi Gabinius, M.Ö. 57 yılında Yahudiye’yi her birinin ayrı bir idari mekanizması bulunan beş farklı birime ayırmıştır (Goldin, 1961, s. 123). Düzenleme sonrasında da II. Hyrkanos baş kohen olarak görev yapmaya devam etmiş ancak yerel seküler yetkilerini kaybetmiştir (Ios. ant. Iud. XIV.5.4; Ios. bell. Iud. I.8.5). Gabinius’un bu düzenlemesi kalıcı olmamış ve Iulius Caesar (M.Ö. 100-44), M.Ö. 48 yılından önce baş kohen II. Hyrkanos’un baş kohenliğini onaylayarak makamı aile içerisinde intikal eder hale getirmiştir. M.Ö. 47 yılında Mısır’dan döndüğünde ise bölge yönetimine tekrar müdahale ederek Pompeius ile Gabinius’un daha

önce gerçekleştirdiği düzenlemeleri feshetmiştir. Böylece baş kohen II. Hyrkanos tekrar ethnarkhos ilan edilerek yerel idari yetkilerine kavuşmuştur (Smallwood, 1976, s. 49). Bölgenin genel idari konulardaki yetkilisi ise, Gabinius döneminden beri olduğu gibi, Antipatros olmuştur (Ios. ant. Iud. XIV.8.4; Ios. bell. Iud. I.10.3). Kısaca genel mahiyeti sunulan düzenlemelerle Yahudiye, yirmi yıldan kısa süre içerisinde üç kez idari değişikliğe uğramış olmaktadır. Yahudiye’de kurulan Roma hakimiyeti baş kohenlik makamının mevcudiyetine müdahalede bulunmamışsa da değişen siyasi şartlara göre yapılan düzenlemelerle baş kohenlik makamı siyasi bir araç haline dönüştürülmüştür. Ayrıca Seleukoslar döneminde başlayan yabancı otoritenin baş kohenleri ataması veya onaylaması usulü de tekrar görülmeye başlanmıştır.

Yahudiye üzerindeki Roma hakimiyetinin devam ettiği sırada, Haşmonayim Hanedanlığının bir üyesi olan II. Mattathias Antigonos, Haşmonayim hakimiyetini yeniden tesis edebilmek amacıyla ve Roma Devleti’nin bölgedeki rakibi konumunda bulunan Parthların desteğiyle M.Ö. 40 yılında Hierousalem’de kendisini baş kohen ve kral ilan etmiştir (Grayzel, 1968, s. 99; Smallwood, 1976, s. 53). Bu girişim karşısında Roma Senatosu, aynı yıl II. Hyrkanos döneminin “*prokuratoru*” Antipatros’un oğlu Herodes’i resmi olarak Yahudiye kralı olarak atamıştır. Tarafların mücadelesi M.Ö. 37 yılında Herodes’in üstünlüğüyle nihayete ermiştir (Schafer, 2005, s. 88-89). Böylece Herodes (M.Ö. 37-4), Yahudiye’de vassal bir kral olarak hükmetmeye başlamıştır. Herodes, kendisi de bir Yahudi olmasına rağmen, idari anlamda baş kohenlik ile devlet yöneticiliğini ayırmak durumunda kalmıştır²². Bu noktada politik güç ile dini liderlik tekrar birbirinden ayrılmış olmaktadır. Meseleye bu açıdan bakıldığında, Herodes’in ilk krallık dönemindeki geleneksel sisteme geri döndüğü gibi bir izlenim oluşmaktadır. Ancak mevcut durumun sebebi, Herodes’in baş kohenliği geleneksel formunda döndürmeyi amaçlamasından ziyade Yahudiye hakimiyeti konusunda otoritesini sarsma ihtimali bulunan her alternatifini etkisizleştirme politikası izlemesidir.

Herodes bölgede otoritesini tartışılmaz hale getirme politikası kapsamında, baş kohenin başkanlık ettiği Yahudi meclisini politik gücün her bir zerresinden mahrum bırakmıştır (Grayzel, 1968, s. 102). Ayrıca baş kohenlik makamına gelememesi sebebiyle makamı itibarsızlaştırmaya çabalamıştır. Bu amaç doğrultusunda Herodes, Yahudiye hakimiyetini ele geçirdiğinde baş kohenlik makamına, geleneksel ve aile içerisinde intikal eden özelliği gereği Haşmonayim ailesinden birini ataması gerektiği halde, Babil’den tam olarak bilinmeyen bir kohen ailesinden gelen Ananelos’u (M.Ö. 37-36) atamıştır (Ios. ant. Iud. XV.2.4). Ancak sonrasında, mevcut atamanın ahalinin tepkisini çekmesinden endişe ederek Ananelos’u görevden almış ve yerine Haşmonayim sülalesinden III. Aristoboulos’u (M.Ö. 36) baş kohenliğe atamıştır (Ios. ant. Iud. XV.3.1; Schafer, 2005, s. 95). III. Aristoboulos’un baş kohen olarak ahalinin sempatisini toplamaya başladığını fark ettiğinde ise onu öldürterek, bir süre önce görevden aldığı Ananelos’u (M.Ö. 36-30) tekrar baş kohen olarak görevlendirmiştir (Ios. ant. Iud. XV.3.3). Baş kohenlik makamını etkisizleştirmek adına gerçekleştirilen bu eylemlerin dışında Herodes, makamda bulunan kişileri kontrolü altında tutabilmek amacıyla baş kohenlerin törensel kıyafetlerini şahsi depolarında muhafaza altına almıştır (Schafer, 2005, s. 95-96). Makam bu dönemde Herodes’in siyasi kaygılarının yanı sıra kişisel hayatı ile ilgili meselelere de konu olmuştur. Iosephus’ta yer alan bir anlatıya göre, Herodes sıradan bir kohen olan Boethus oğlu Simon’un kızına âşık olmuştur. Ancak Simon, kendisiyle akrabalık kuramayacak kadar aşağı bir konumda yer almaktadır. Bu sebeple dönemin baş koheni Phabetos oğlu Iesus’u (M.Ö. 30-23) görevden alarak yerine Boethus oğlu Simon’u (M.Ö. 23-5) atamıştır. Ancak Simon baş

²²Herodes’in babası Idumaealı Antipatros, annesi ise Arabialı Cypros’tur. Antipatros’un büyükbabası Antipas Yahudiliği sonradan kabul etmiştir. (Kasher, 2007, s. 18) Bu sebeple Herodes yarım Yahudi olarak kabul edilmekte ve kutsal kohenler soyundan gelmediği için baş kohen olamamaktadır.

kohenlik makamına geldikten sonra onun kızıyla evlenmiştir (Ios. ant. Iud. XV.9.3). Herodes döneminde yürütülen politikalar neticesinde artık seküler yetkileri bulunmayan, aile içerisinde intikal etmeyen, ömürlük olmayan, kral tarafından atanan veya görevden alınan ve makamın gerektirdiği ritüel ile diğer dini hizmetlerin sunulmasının törensel kıyafetler üzerindeki tasarruf sebebiyle tamamen kralın iradesine bağlı hale geldiği yeni bir tür “baş kohenlik” ortaya çıkmıştır.

Herodes’in hayatını kaybetmesinin ardından, dönemin Roma İmparatoru Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14), M.Ö. 4 yılında Yahudiye’yi Herodes’in çocukları arasında bölüştürerek bölgenin idari yapısını tekrar değiştirmiştir. Bahse konu düzenleme kapsamında Yahudiye’nin ana bölgelerini oluşturan Samaria, Idumaea ve Iudaea “*ethnarkhos*” unvanı ile Arkhelaos’un, Galilea ve çevresi “*tetrarkhos*” unvanı ile Antipas’ın ve ülkenin kuzeydoğu kısımları “*tetrarkhos*” unvanı Philippos’un yönetimine verilmiştir (Grayzel, 1968, s. 107; Schwartz, 2014, s. 70). Arkhelaos, Yahudiye’nin ana bölgelerinin idari sorumlusu konumunda olması sebebiyle babası Herodes’te bulunan ve artık bir adet haline gelmiş olan baş kohenleri atama hakkını da devralmıştır. Arkhelaos’un bu yetkiyi kullanması, Herodes döneminin son baş koheni olan Ioazar’ın (M.Ö. 4) taksimat gerçekleştirildikten hemen sonra görevden alınarak yerine Eleazaros’un (M.Ö. 4-3) atanması ve kısa süre sonra onun da görevden alınarak İesusus’un (M.Ö. 3-?) makama atanması örnekleri üzerinden görülebilmektedir (Ios. ant. Iud. XVII.13.1). Roma yönetiminin bölgede gerçekleştirdiği son düzenlemeden kısa bir süre sonra Arkhelaos’un bölgelerinde yaşayan ahalinin memnuniyetsizliği ve talepleri üzerine, yeni bir idari düzenleme gerçekleştirilmiştir. Roma yönetimi, bu defa M.S. 6 yılında köklü bir değişiklik yaparak Arkhelaos’un hakimiyetinde bulunan bölgeleri bir eyalete (*Provincia Iudaea*) çevirerek doğrudan Roma yönetimine bağlamıştır. Yeni idari düzen kapsamında Yahudiye, Roma yönetiminin bölgeye atadığı, önce “*praefect*” ve sonra “*procurator*” unvanlı, resmi görevliler tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Grayzel, 1968, s. 107-108; Schwartz, 2014, s. 70). Bölgenin idari ve askeri merkezi Caesarea olarak düzenlenmiştir (Smallwood, 1976, s. 53). Roma’nın Yahudiye yöneticisinin yetkileri arasında bölge idaresi, üst dereceli adli mevzular ve askeri birlikleri komuta etmek bulunmaktadır. Roma’nın Syria Eyaleti’nin yöneticisi de Yahudiye Eyaleti üzerinde belli bir etkiye sahiptir (Schafer, 2005, s. 107-108). Daha önce Arkhelaos’un elinde bulunan baş kohenleri atama yetkisi de artık Roma Devleti’ne geçmiştir.

Yahudiye’nin bir Roma eyaletine dönüştürülmesi kapsamında gerçekleştirilen düzenlemelere göre, baş kohenlik makamı Roma Devleti nazarında idari bir yetkiye sahip değildir (Vanderkam, 2004, s. xi). Baş kohenler bu dönemde, Yahudi ulusunun dini işlerinden sorumlu olmaktan başka yerel Yahudi meclisinin başkanlığını da yürütmektedir. Bu sayede birer din adamı olarak değil ancak meclis başkanı sıfatıyla yerel yönetim ile ilgili konularda Roma temsilcilerine karşı sorumludurlar. Böylece Roma görevlileri ile Yahudi ahali arasında bir tür temsilci veya arabulucu rolü üstlenmiş olmaktadır (Smallwood, 1976, s. 148-149). Baş kohenlerin, Yahudilerin yerel yönetimdeki meclislerinin başkanı olması durumu ile baş kohenleri atama yetkisinin Roma yöneticilerinin tasarrufunda bulunması gerçeği bir araya geldiğinde, yerel Yahudi meclisinin başkanlarının Roma Devleti tarafından atanması şeklinde dolaylı bir sonuç daha ortaya çıkmaktadır. Elbette Roma yönetimi, baş kohenliğe yani yerel Yahudi meclisinin başkanlığına sadece kendi politikalarını onaylayacak ve uygulatacak kimseleri atama politikası izleyecektir. Dolayısıyla Roma eyalet döneminin başlangıcında da baş kohenler, Roma görevlilerinin siyasi amaçlar doğrultusunda kullandığı birer araç olmaktan öteye geçemeyecektir.

Yahudiye’nin bir Roma eyaletine dönüştürülmesinin ardından Roma’nın Syria Eyaleti yöneticisi Quirinius (M.S. 6-12), Yahudiye Eyaleti’nin ilk yöneticisi olan Koponius (M.S. 6-9) ile bölgeye giderek ilk

düzenlemeleri gerçekleştirmiş ve Koponius'u bölgede bıraktıktan sonra ayrılmıştır (Ios. ant. Iud. XVIII.1.1). Bahse konu düzenlemelere, eyalet döneminin ilk baş koheni Sethi oğlu Ananos'un atanması da bulunmaktadır (Ios. ant. Iud. XVIII.2.1). Quirinius'un bu ilk atamasının ardından baş kohenler, aile içerisinde intikal etme ve ömürlük bir makam olma özelliğine dikkat edilmeyerek, Romalı yöneticiler tarafından Roma çıkarları doğrultusunda kısa süreli ve sık şekilde birbirleri ardına göreve getirilmiştir. Yahudiye Eyaleti'nin sonraki dönem yöneticilerinden Valerius Gratus'un (M.S. 15-26) kısa sürede gerçekleştirdiği çok sayıda atama bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Zira Gratus, görevinin hemen başlangıcında baş kohen olan Ananos'u görevden alarak ve yerine Phabi oğlu Ismaelos'u (M.S. 15-16) atamıştır. Kısa süre sonra tekrar bir değişiklik yapma ihtiyacı hissederek daha önce de baş kohenlik makamında bulunmuş olan Ananos oğlu Eleazaros'u (M.S. 16-17) makama atamıştır. Yaklaşık bir yıl kadar sonra onu da görevden almış ve yerine Kamithos oğlu Simon'u (M.S. 17-18) atamıştır. Simon da makamda bir yılını dahi doldurmadan görevden alınarak yerine Kaiaphas olarak bilinen Iosephus (M.S. 18-38) atanmıştır (Ios. ant. Iud. XVIII.2.2). Mevcut durumu bazı rakamlar üzerinden somutlaştırmak da mümkündür. Haşmonayim Hanedanlığı'nın bölgede etkin bir kuvvet haline geldiği M.Ö. II. yüzyılın ortalarından, Yahudiye hakimiyetini Herodes'in elde ettiği M.Ö. 37 yılına kadar geçen yüz on üç yıllık sürede sadece sekiz adet baş kohen görev yapmıştır. Ancak Herodes'in iktidara gelişinden, II. Tapınağın yıkıldığı M.S. 70 yılına kadar geçen ve çoğunluğunu Roma eyalet döneminin işgal ettiği yüz yedi yılda, yirmi sekiz farklı baş kohen makamda bulunmuştur. Bu sayı, ortalamaya vurulduğunda kişi başı yaklaşık dört yıllık gibi bir görev süresine tekabül etmektedir ki geleneksel olarak baş kohenler ömürleri boyunca hizmet vermektedir (Grayzel, 1968, s. 117).

Yahudiye'nin bir Roma Eyaleti'ne dönüştürülmesinden bir süre sonra Roma yönetimi bölgenin idari düzenine tekrar müdahale etmiştir. Bu kapsamda, M.S. 37 yılında Herodes'in oğullarından Antipas'ın yönettiği bölgeler elinden alınmıştır. M.S. 41 yılında Roma İmparatoru Claudius (M.S. 41-54) döneminde ise Herodes'in torunu I. Agrippa, Yahudiye tahtına oturtularak eyalet sistemi terk edilmiştir (Grayzel, 1968, s. 108). Ancak bu uzun soluklu bir dönem olamamış, M.S. 44 yılında I. Agrippa'nın ölümüyle Yahudiye tekrar bir Roma Eyaleti'ne dönüştürülmüştür. Yeniden eyalet olarak düzenlenen bölgenin sınırları öncekine göre Iudaea, Samaria, Idumaea, Galilea ve Peraea bölgelerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Gabba, 1999, s. 142). Ayrıca daha önce Yahudiye eyaletinin Romalı yöneticileri elinde bulunan baş kohenleri atama yetkisi, yeni eyaletin yöneticilerine sunulmamıştır. Bu yetki yeni eyalet döneminde, Herodes'in torunlarından, önce Khalkisli Herodes'e ve sonra II. Agrippa'ya verilmiştir²³.

Yahudiye yönetimi üzerinde gerçekleştirilen bahse konu sık düzenlemeler, baş kohenliğin mahiyetinin değişmesi ve baş kohenlik makamının siyasal bir araç olarak kullanılması durumu halihazırda siyasallaşmış olan makamın itibarsızlaşması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Zira son düzenlemenin ardından, Yahudiye yöneticisi Felix döneminde (M.S. 52-60) baş kohenler, daha alt sınıf kohenler üzerinden vergilerin bir kısmını zimmetlerine geçirmek suretiyle zenginleşmiştir. Bu durum alt sınıf din adamlarının giderek artan Yahudi muhalefetine sempati duymasına yol açmıştır (Schafer, 2005, s. 119). Felix dönemine ait diğer bazı ifadelerle göre ise, kohenler artık Yahudi ahali tarafından Romalıların kullandığı kimseler ve Romalıların dostu olarak görülmeye başlanmıştır. Hatta Felix döneminin baş kohenlerinden Jonathan (M.S. 58), bir grup muhalif Yahudi tarafından öldürülmüştür (Ios. ant. Iud. XX.8.5; Ios. bell. Iud. II.13.3). Yahudiye'de

²³ Khalkisli Herodes bu dönemde, Yahudiye'nin kuzeyinde yer alan Ituraea'nın içerisinde bulunan Khalkis bölgesini, İmparator Claudius'un verdiği yetkiyle vassal bir kral olarak yönetmektedir. II. Agrippa ise, M.Ö. 4 yılında yapılan taksimata göre Philippos'a ait olan bölgeleri, bu dönemde İmparator Claudius'un verdiği yetkiyle vassal bir kral olarak yönetmektedir (Schafer, 2005, s. 110, 116).

giderek artan benzer hadiseler ve huzursuzluklar, nihayetinde M.S. 66 yılında büyük bir isyanla sonuçlanmıştır²⁴. Baş kohenlik makamı da isyan sürecinde muhalif grupların hedefi haline gelmiştir. Öyle ki, geleneksel olarak aile içerisinde intikal eden ve ömürlük olan ancak bir süredir bu çizgisinden uzaklaşmış bulunan baş kohenlik makamına, muhalif grupların kura ile atama yapmaya kalktığı görülmektedir (Ios. bell. Iud. IV.3.7–8). Burada dikkat çekilmesi gereken husus, baş kohenlik makamına karşı bu girişimlerde bulunan grupların da esasen birer Yahudi olması durumudur. Bu kimselerin, bir inanç olarak Yahudiliği terk ettiğine veya Romalılar gibi yabancı kimseler olduklarına dair bir bilgi mevcut değildir. Şu hâlde bu kişilerin giriştiği faaliyetler, makamın siyasallaşarak tamamen geleneksel çizgisinden sapmış olması ve baş kohenlerin Roma siyasetinin birer aracı haline dönüşmüş olmalarına karşı verilen tepkiler olarak değerlendirilmelidir. Nihayetinde isyan kapsamında M.S. 70 yılında Hierousalem’de bulunan II. Tapınağın Romalılar tarafından yıkılmasıyla baş kohenlik makamı, artık merkezi bir ibadethane mevcut olmadığından, ortadan kalkmıştır.

Sonuç

Musa döneminde Yahudiliğin dini birer makamı olarak ortaya çıktığı kabul edilen kohenlik ve baş kohenlik, Babil sürgününe kadar geleneksel yapısını koruyarak varlığını sürdürmüştür. Ancak Babil sürgünü sonrasında, baş kohenlik makamı kademeli olarak geleneksel çizgisinden uzaklaşarak siyasallaşmıştır. Bu durumun temel sebebi, Babil sürgünü sonrasında artık bir Yahudi Devleti’nin ve siyasi konularla ilgilenen bir Yahudi yöneticinin mevcut olmamasıdır. Belirtilen türde bir karakterin yokluğu, dini temsilci konumunda bulunan baş koheni Yahudiler açısından tek yetkili temsilci konumuna yükselmiştir. Doğal bir sonuç olarak da baş kohenliğin yetki alanı, seküler liderin yetkilerini de kapsayacak şekilde genişlemiş ve genişlemeyi engelleyecek bir unsur da mevcut olamamıştır. Netice itibarıyla baş kohenlik makamının siyasallaşmasının, Yahudi bir monarkın yokluğundan kaynaklanan bir zaruret olarak geliştiği düşünülebilir.

Baş kohenlik makamı üzerindeki siyasallaşma, temelde yabancı yöneticiler tarafından gerçekleştirilen siyasallaştırma ve Yahudilerin makamı siyasallaştırması olarak iki yönlü olarak değerlendirilebilir. Belirtildiği üzere sürgün sonrası dönemde, Haşmonayim yönetimi dışında, Yahudiye ve Yahudiler farklı yabancı egemenlere tabi olmuşlardır. Bahse konu yabancı egemenlerin idari sistemleri ve yönetim anlayışları içerisinde baş kohenlerin resmi bir görevi bulunmamaktadır. Ancak Yahudiye yerel yönetiminde hemen her dönem Yahudilere bir tür otonomi tanınmıştır. Artık yabancı yöneticiler yarı-otonom Yahudiye ile ilgili konuları görüşmek veya kararları uygulamak amacıyla baş kohenleri muhatap seçmiştir. Neticede, baş kohenler siyasi meselelerle de ilgilenmek durumunda kalmıştır. Hellenistik dönemde bahse konu durum olağan hale gelmiş ve siyasi alandaki yetki genişlemesi artarak sürmüştür. Özellikle Seleukos yönetimi altında kohenlerin, askeri idarecilik ve genel valilik gibi Seleukos Devlet sistemindeki resmi görevleri alan ve bu yetkilere sahip olan kişiler haline gelmeye başlaması da baş kohenleri siyasi yetkilerle buluşturan bir diğer gelişme olmuştur. Herodes ve Roma hakimiyetleri altında da resmi bir görevi bulunmayan baş kohenler, bu defa belirtilen egemenlerin kişisel veya bölgesel siyasetlerinin bir aracı haline dönüşmek suretiyle siyasete alet edilerek siyasallaştırılmıştır.

Baş kohenlik makamının Yahudiler eliyle siyasallaştırılması konusu daha ilgi çekicidir. Zira dikkat çekici şekilde, makam üzerindeki siyasallaşma Yahudi ahali tarafından benimsenmiş ve hatta arzu edilir hale gelmiştir. Ayrıca baş kohenlik makamı, Yahudilerin dini ve geleneksel bir makamı olmasına rağmen dönem

²⁴ Literatürde Büyük İsyân veya I. Yahudi-Roma Savaşı olarak bilinen hadise üzerinde çeşitli etkenler söz konusudur. İsyânın sebepleri, gelişimi ve sonuçları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Erdemir ve Erdemir, 2010; Ceren, 2019; Özdemir, 2019; Bilik, 2021).

Yahudileri makamın mahiyeti ve silsilesi üzerinde değişiklik yapmaktan da çekinmemişlerdir. Esasen salt bu durum dahi makamın siyasallaşmasını ortaya koymaktadır. Yahudiler tarafından makamın siyasallaştırılmasının başlangıcı, Pers hakimiyetinin sonunda yaşanan Yoşua ile Yohanan mücadelesine kadar dayandırılabilir. Zira bu noktada baş kohenlik, bölgenin seküler idarecisinin vaadiyle bir tartışmaya konu olmuş ve tartışma bir cinayetle sonlanmıştı. Seleukos hakimiyeti altında yaşanan, adayların ücret ödeme veya talep etme yoluyla baş kohenliği yani Yahudiye yerel yönetimini ele geçirme arzusu da baş kohenliğin siyasi konulara alet edilmesinin Yahudiler tarafından gerçekleştirilen bir diğer örneğidir. Makkabi İsyanının ilk liderlerinin siyasi ve askeri yetkilerle baş kohenliği birleştirmekten çekinmemesi ve hatta Seleukos taht adayları nezdinde makamı bir pazarlık konusu yapmaları da siyasallaşma sürecinde önemli noktalar. Simon döneminde gerçekleşen, Yahudi mercilerin baş kohenlik, askeri yöneticilik ve siyasi idarecilik yetkilerini birleştirmeleri ise baş kohenliğin Yahudiler tarafından resmi olarak siyasallaştırılması anlamına gelmektedir. Haşmonayim yönetimi altında ise baş kohenlerin resmi olarak kral unvanı taşımaktan ve birer kral gibi hareket etmekten çekinmedikleri görülmektedir. Makam üzerinde Yahudiler tarafından gerçekleştirilen tüm bu gelişmeler, baş kohenliği siyasi yetkilere sahip bir makam haline getirmek veya siyasi olaylara alet etmek suretiyle siyasallaştırmıştır. Neticede salt dini vazifelerle meşgul olma, aile üyeleri arasında intikal etme olma ve ömür boyu görev yapılan bir makam olma gibi özelliklerinin birçoğunu kaybederek başlangıç noktasına göre oldukça farklı bir hale bürünen baş kohenlik, özellikle Roma hakimiyeti döneminde de görülebileceği gibi, Yahudi ahali nezdinde itibarını da kaybetmiştir.

Kaynakça

- [1] Adam, Baki (2018), Yahudilik, Baki Adam (Ed.), Dinler Tarihi içinde (62-135), Grafiker Yayınları, Ankara.
- [2] Altınel, Tolga Savaş (2021), İsrailoğullarının Kutsal Soyu Kohenler, Milet Nihal Yayınları, İstanbul.
- [3] Avigad, Nahman (1976), "Bullae and Seals from a post-Exilic Judean Archive", Qedem, S. 4. (1-36)
- [4] Ay Arçın, Şeyma (2016), İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- [5] Babil Talmudu. Kullanılan Metin ve Çeviri: www.sefaria.org/texts/Talmud. (Erişim Tarihi: 15.01.2024)
- [6] Babota, Vasile (2014), The Institution of the Hasmonean High Priesthood, Brill, Leiden.
- [7] Besalel, Yusuf (2003), Yahudi Tarihi, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul.
- [8] Bickerman, Elias (1962), From Ezra to the Last of the Maccabees, Schocken Books, New York.
- [9] Bickerman, Elias (1988), The Jews in the Greek Age, Harvard University Press, USA.
- [10] Bilik, Necmettin (2021), Roma İmparatorluk Döneminde Yahudi İsyanları: Büyük İsyan, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- [11] Brutti, Maria (2006), The Development of the High Priesthood during the pre-Hasmonean Period History, Ideology, Theology, Brill, Leiden.
- [12] Ceren, Yunus Emre (2019), Provincia Iudaea'da Yahudi İsyanları, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [13] Conder, Claude Reigner (1879), Judas Maccabaeus and the Jewish War of Independence, Marcus Ward&Co., London.
- [14] Demirci, Kürşad ve Altınel, Tolga Savaş (2017), "Erken Dönem İsrailoğulları Tarihinde Rahipliğin Gelişim Sürecine Alternatif Bir Bakış", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 58/2, Ağustos. (31-61)
- [15] Diod.=Diodoros, Bibliotheke. Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodorus of Sicily (1984), Fragments of Books XXXIII-XL, (Çev. F. R. Walton), William Heinemann Ltd., London.
- [16] Eph'al, Israel (2008), Syria-Palestine under Achaemenid Rule, J. Boardman, L. Hammond vd. (Ed.), The Cambridge Ancient History içinde (C. 4, 139-164), Cambridge University Press, Cambridge.
- [17] Eski Ahit. Kullanılan Metin ve Çeviri: (2015), Eski Antlaşma (Tevrat ve Zebur), Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar içinde (1-1112), Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea.
- [18] Gabba, Emilio (1999), The Social, Economic and Political History of Palestine 63 BCE – 70 CE, W. Horbury, W. D. Davies vd. (Ed.), The Cambridge History of Judaism içinde (C. 3, 94-167) Cambridge University Press, Cambridge.
- [19] Goldin, Judah (1961), The Period of the Talmud (135 BCE -1035 CE), L. Finkelstein (Ed.), The Jews, their History, Culture and Religion içinde (C. 1, 115-216) Peter Owen Limited, London.
- [20] Goodman, Martin (2007), Rome and Jerusalem; The Clash of Ancient Civilizations, Alfred A. Knopf, New York.
- [21] Grabbe, Lester (2004), A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period, C. 1, T&T Clark, London.
- [22] Grayzel, Solomon (1968), A History of the Jews from the Babylonian Exile to the Present, The Jewish Publication Society of America, USA.
- [23] Güngör, Muhammed (2019), "Yahudilikte Özel Bir Sınıf, Yahudi Din Adamı Kohenler", Oksident: Yahudilik, Hristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi, S. 1/2, Aralık. (193 – 218)
- [24] Gürkan, Salime Leyla (2012), Yahudilik, İsam Yayınları, İstanbul.

- [25] Hdt.=Herodotos, *Historiai*. Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotus (1998), *The Histories*, (Çev. R. Waterfield), Oxford University Press, Oxford.
- [26] Hendin, David (2021), *Guide to Biblical Coins*, American Numismatic Society, New York.
- [27] Hengel, Martin (1981), *Judaism and Hellenism*, Fortress Press, Philadelphia.
- [28] Hengel, Martin (2007), *The Political and Social History of Palestine from Alexander to Antiochus III*, W. D. Davies ve L. Finkelstein (Ed.), *The Cambridge History of Judaism içinde* (C. 2, 35-78), Cambridge University Press, Cambridge.
- [29] Hirsch, Emil Gustav (1904), “High Priest”, *The Jewish Encyclopedia*, C. 6, New York.
- [30] I. Mak.=I. Makabeler. Kullanılan Metin ve Çeviri: (2015), I. Makabeler, Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar içinde (183-223), Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea.
- [31] II. Mak.=II. Makabeler. Kullanılan Metin ve Çeviri: (2015), II. Makabeler, Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar içinde (224-254), Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea.
- [32] Ios. ant. Iud.=Flavius Iosephus, *Antiquitates Iudaicae*. Kullanılan Metin ve Çeviri: Josephus (1958), *Jewish Antiquities Books IX-XI*, C. 6, (Çev. R. Marcus), William Heinemann Ltd., London; Josephus (1957), *Jewish Antiquities Books XII-XIV*, C. 7, (Çev. R. Marcus), William Heinemann Ltd., London; Josephus (1963), *Jewish Antiquities Books XV-XVIII*, C. 8, (Çev. R. Marcus), William Heinemann Ltd., London; Josephus (1965), *Jewish Antiquities Books XIX-XX*, C. 9, (Çev. L. H. Feldman), William Heinemann Ltd., London.
- [33] Ios. bell. Iud. =Flavius Iosephus, *Bellum Iudaicum*. Kullanılan Metin ve Çeviri: Josephus (1956), *The Jewish War Books I-III*, C. 2, (Çev. J. Thackeray), William Heinemann Ltd., London; Josephus (1961), *The Jewish War Books VI-VII*, C. 3, (Çev. J. Thackeray), William Heinemann Ltd., London.
- [34] IV. Mak.=IV. Makabeler. Kullanılan Metin ve Çeviri: (2015), IV. Makabeler, Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar içinde (326-345), Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea.
- [35] Kasher, Aryeh (2007), *King Herod: A Persecuted Persecutor*, Walter de Gruyter, Berlin.
- [36] Kratz, Reinhard Gregor (2015), *Historical & Biblical Israel The History, Tradition and Archives of Israel and Judah*, Oxford University Press, UK.
- [37] Kubbealtı Lugatı, www.lugatim.com/s/S%C4%B0YASALLA%C5%9EMAK. (Erişim Tarihi: 15.01.2024)
- [38] Madden, Frederic William (1881), *Coins of the Jews*, Trübner&Co., London.
- [39] Martin, Thomas Runge (2012), *Eski Yunan Tarih Öncesinden Helenistik Çağa*, (Çev. Ü. H. Yolsal), Say Yayınları, İstanbul.
- [40] Mendels, Doron (1983), “Hecataeus of Abdera and a Jewish “patrios politeia” of the Persian Period (Diodorus Siculus XL,3)”, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, S. 95/1. (96–110)
- [41] Milman, Henry Hart (1913), *The History of the Jews*, C. 1, J.M. Dent&Sons Ltd., London.
- [42] Nana, Mahmut (2008), *Yahudi Tarihi*, (Çev. A. Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- [43] Natan haBavli, *Seder Olam Zuta*. Kullanılan Metin ve Çeviri: Natan haBavli (2014), *Dünyanın Kısa Tarihi İslami Dönemde Kaleme Alınan İlk İbrance Kronik*, (Çev. N. Arslantaş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- [44] Özdemir, Alaattin Cem (2019), Roma İmparatorluk Döneminde Yahudi İsyanları, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [45] Palaz Erdemir, Hatice ve Erdemir, Halil (2010), “Kudüs’te Yahudi İsyanı”, History Studies, S. 2/Özel Sayı. (117-136)
- [46] Regev, Eyal (2013), The Hasmoneans, Ideology, Archaeology, Identity, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen.
- [47] Rooke, Deborah (2000), Zadok’s Heirs, The Role and Development of High Priesthood in Ancient Israel, Oxford University Press, Oxford.
- [48] Schafer, Peter (2005), The History of Jews in the Greco-Roman World, Routledge, London.
- [49] Schwartz, Seth (2014), The Ancient Jews from Alexander to Muhammad, Cambridge University Press, Cambridge.
- [50] Sirak. Kullanılan Metin ve Çeviri: (2015), Sirak, Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar içinde (87-160), Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea.
- [51] Smallwood, Mary (1976), The Jews under Roman Rule from Pompey to Diocletian, Brill, Leiden.
- [52] Sterling, Gregory (1992), Historiography and Self-Definition: Josephos, Luke-Acts and Apologetic Historiography, Society of Biblical Literature, Atlanta.
- [53] Stern, Ephraim (2008), The Persian Empire and the Political and Social History of Palestine in the Perisan Period, D. Davies ve L. Finkelstein (Ed.), The Cambridge History of Judaism içinde (C. 1, 70-88), Cambridge University Press, Cambridge.
- [54] Stern, Menahem (1976), The Period of Second Temple, H.H. Ben-Sasson (Ed.), A History of the Jewish People içinde (185-306), Harvard University Press, USA.
- [55] Stern, Menahem (1976a), Greek and Latin Authors on Jews and Judaism, C. 1, The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem.
- [56] Strab. = Strabon, Geographika. Kullanılan Metin ve Çeviri: (1930), The Geography of Strabo, C. 7, (Çev. H. L. Jones), William Heinemann Ltd., London.
- [57] Susa, Ahmet (2015), Tarihte Araplar ve Yahudiler, (Çev. A. Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- [58] Tadmor, Hayim (1976), The Period of the First Temple, the Babylonian Exile and Restoration, H.H. Ben-Sasson (Ed.), A History of the Jewish People içinde (91-184), Harvard University Press, USA.
- [59] Tcherikover, Victor (1959), Hellenistic Civilisation and Jews, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia.
- [60] Vanderkam, James (2004), From Joshua to Caiaphas High Priests after Exile, Fortress Press, Minneapolis.
- [61] Zeitlin, Solomon (1968), The Rise and Fall of the Judean State, C. 1, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia.